Udenhoutse parochie in 1722 onafhankelijk van Oisterwijk

Na een strijd die 50 jaar duurde en die de Udenhouters de toenaam *Stèèloren* opleverde

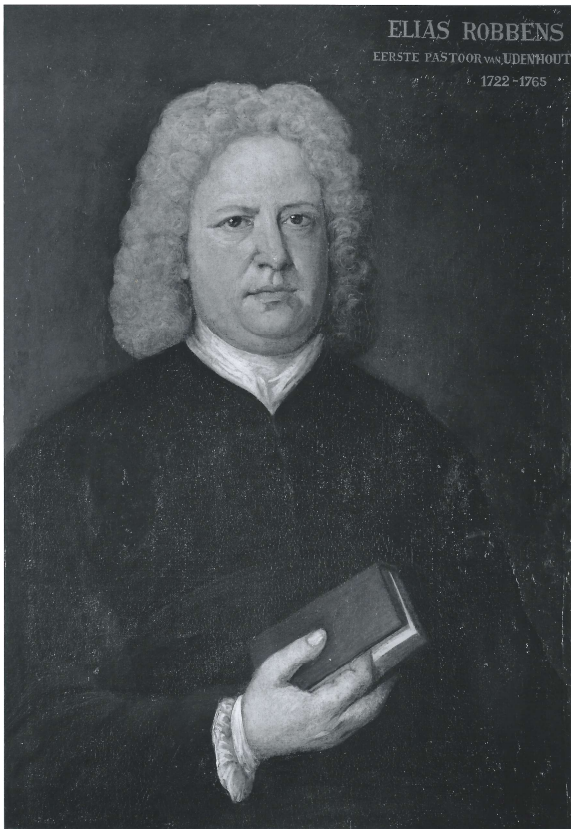

De ontstaansgeschiedenis van de Udenhoutse Sint-Lambertusparochie nader onderzocht

ISBN/EAN 978-90-78933-44-1
Uitgever ’t Schoor, Erfgoedcentrum voor Udenhout en Biezenmortel”
Drukkerij ELKA-Sikkers Tilburg
10 september 2022

© Alle rechten voorbehouden. De uitgever vindt het fijn als gedeeltes uit deze biografie worden overgenomen, mits met de juiste bronvermelding.

Voorwoord

Udenhoutse parochie in 1722 onafhankelijk van Oisterwijk
In de middeleeuwen maakten Udenhout en Biezenmortel deel uit van de parochie van Oisterwijk. Als aan het eind van de 13de eeuw Udenhout en Biezenmortel steeds verder worden ontgonnen en bewoond ontstaat er een eigen dorpsgemeenschap. De uitgestrektheid van het gebied maakte het voor de inwoners niet makkelijk om aan hun kerkelijke verplichtingen in Oisterwijk te voldoen. In 1479 komt er een kapel in Udenhout op initiatief van de eigen dorpsgemeenschap. Een deel van Berkel maakt er ook gebruik van. In de eeuwen die volgen ontwikkelden Udenhout en Biezenmortel zich voorspoedig en de wens voor meer zelfstandigheid nam navenant toe. Economisch deden beide kernen niet onder voor de hoofdplaats Oisterwijk. Tijdens de Tachtigjarige oorlog tegen Spanje had het hele gebied veel te lijden. Udenhout stond er vaak alleen voor en dopte haar eigen boontjes. Na de vrede van Munster in 1648 kwam er een eind aan de geloofsvrijheid voor de katholieken. De kerken en kapellen gingen over naar de protestanten en de katholieken stonden met lege handen. Er ontstond een ondergrondse beweging die vanaf 1672, na de inval van de Franse legers tijdens het Rampjaar, steeds meer bovengronds kwam. Udenhout en Biezenmortel - gewend aan de toegenomen invloed - gingen op zoek naar een eigen pastoor en een eigen kerkschuur.
Het duurde nog 50 jaar, met heel veel tegenslag en tegenwerking vanuit de Oisterwijkse parochie, voordat de twee kernen samen met een deel van Berkel eindelijk een eigen parochie en een eigen pastoor krijgen. Het is extra bijzonder dat de eerste pastoor was geboren in Berkel en dus uit de eigen parochie kwam. Dat is daarna nooit meer voorgekomen.

Erfgoedcentrum 't Schoor heeft sinds de oprichting in 1990 een serie boeken en boekjes uitgegeven waarin onder andere de geschiedenis van de parochie in verschillende stadia is verteld. In dit jubileumjaar, 300 jaar na de verzelfstandiging en gelet op meer beschikbare bronnen en onderzoek, leek het gepast om de hele geschiedenis – volledi ger en meer gedetailleerd – bij elkaar te zetten in een nieuw boek in de kleine serie. Het is een bijzonder verhaal van een gemeenschap die een groeiende behoefte had om op alle gebieden op eigen benen te staan.

Udenhoutse parochie was 290 jaar zelfstandig
Inmiddels is de parochie alweer een nieuwe fase in gegaan. De ontkerkelijking maakte het noodzakelijk om steeds meer parochies samen te voegen en kerkgebouwen af te stoten. Gelukkig is dat laatste Udenhout tot nu toe bespaard gebleven. De parochie Sint-Lambertus is op 1 september 2012 samengegaan met de parochies van Berkel, Enschot en Biezenmortel en opgegaan in een nieuwe parochie genaamd Johannes XXIII.
Zo ontstaat er weer een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van Udenhout en Biezenmortel.

Luud de Brouwer
Schrijversteam Erfgoedcentrum ’t Schoor Udenhout-Biezenmortel

Hoofdstuk 1

Voorgeschiedenis
De stichting van een eigen kapel

Een gehucht dichtbij Oisterwijk
Udenhout maakte van oudsher deel uit van het rechtsgebied van de schepenbank van Oisterwijk. Het behoorde ook tot de parochie van die plaats. Wanneer Oisterwijk een zelfstandige parochie werd, is nog onduidelijk. Maar we weten wel, dat Hertog Hendrik I van Brabant in het begin van de 13de eeuw orde op zaken stelde in ons deel van het hertogdom Brabant. Hij reorganiseerde het bestuur en verdeelde de Meierij van 's-Hertogenbosch in vier kwartieren. De plaats Oisterwijk, tot die tijd de oostelijke wijk van het gebied “de Tilburgen”, werd in 1215 aangewezen als bestuurlijk centrum van het westelijke kwartier van de Meierij. In 1230 verkreeg Oisterwijk een soort stadsrechten. Op 15 maart 1231 kreeg de Sint-Geertrui-abdij in Leuven, toen de hoofdstad van het hertogdom Brabant, het zogenaamde patronaatsrecht van de kerk van Oisterwijk. Het betekende dat die abdij de pastoor in de parochie Oisterwijk mocht benoemen. In 1232 schonk de hertog aan de Norbertijnenabdij van Tongerlo het recht tot houtkap in het bos van Udenhout. In deze tijd is Udenhout voor het grootste deel waarschijnlijk niet meer dan een nagenoeg onbewoonbaar bos, een *öde hout*, gelegen ten noordwesten van Oisterwijk. Vanaf die tijd kwamen langzaamaan de ontginningen op gang en ontwikkelde Udenhout zich tot een eigen gemeenschap binnen de parochie en schepenbank van Oisterwijk.

In 1231 is er sprake van pastoor *Balduini nunc investiti ecclesiam de Osteruuic et de Tilborch*. Ergens in deze tijd is de oude Middeleeuwse kerk van Oisterwijk gebouwd waar vele generaties Udenhouters hun hoogtijdagen vierden en hun sacramenten ontvingen. Dat was wel in een tijd, dat van de beminde gelovigen nog *niet* werd verwacht, dat ze dagelijks of wekelijks de mis bijwoonden. Dat was te veel gevraagd, zeker in een landelijke gemeente waar de gelovigen soms een uur of meer kwijt waren om de tocht naar de kerk te maken, te voet of met een os. De wegen waren meestal niet meer dan soms slecht begaanbare zandpaden. Het kostte de overwegend boerenbevolking simpelweg te veel tijd om de mis bij te wonen. Zij bewerkten het land in het zweet huns aanschijns om het noodzakelijke eten op tafel te krijgen. De situatie lag anders bij het toedienen van de sacramenten van doop en huwelijk en ook bij het begraven van de doden op het kerkhof van de Oisterwijkse Petruskerk.

Naarmate het Udenhouts grondgebied steeds meer bevolkt raakte, tot in alle uithoeken, kwamen mensen in problemen om in alle gevallen tijdig aan hun kerkelijke verplichtingen te voldoen. De ouderen en zieken hadden sowieso nauwelijks gelegenheid om de afstand naar Oisterwijk te overbruggen. Wat voor de parochianen een uitdaging was, dat gold natuurlijk ook voor de pastoor en zijn kapelaans. Het uitgestrekte werkgebied maakte het voor hen ook lastig om parochianen te bezoeken voor noodzakelijke sacramenten.

Stichting van een kapel
Het is waarschijnlijk vanuit die nood dat er in Udenhout op het grondgebied van de eigenaar van de Strijdhoeven, Jan Happaert, een kapel werd gebouwd. Volgens een register uit 1648, waarin de inkomsten van de kapel staan opgesomd, was de stichtingsdatum 7 april 1479. Waarschijnlijk stond Jan Happaert aan de basis van het initiatief om een kapel te stichten. De kapel stond immers op zijn grondgebied, aan de huidige Slimstraat, links naast het huidige Raadhuis.

Aangezien de kapel in de parochie van Oisterwijk werd opgericht was het nodig om toestemming te krijgen van de pastoor van Oisterwijk. De onderhandelingen hebben blijkbaar even geduurd want er is pas een overeenkomst bekend van 3 maart 1480. Daarin verklaart

de pastoor van Oisterwijk, Willem Moeliaert, dat hij *gheve, verlene ende consentere her Floris Ghijsbrecht soen*, en Jan Meeus, Willem die Zegher en Lambrecht Leijnen en de andere bewoners van Udenhout die bij de *cruijstraet* wonen, dat zij in de *nieuwe capellen daer getimmert*, een mis in de week mogen vestigen. De bisschop van Luik geeft daarvoor toestemming volgens de pastoor. De Udenhouters krijgen daarnaast toestemming om nog twee of drie missen te houden in hun kapel als ze daarvoor de inkomsten kunnen verwerven. De priester die de mis leidt heeft recht op betaling. De overeenkomst bepaalt dat de missen mogen plaatsvinden op maandag, woensdag, vrijdag of zaterdag. De kerk van Oisterwijk behoudt verder alle rechten zoals vanouds bepaald en de kapel van Udenhout is onderhorig aan de pastoor en parochie van Oisterwijk.

Daarna kwamen de giften om de missen daadwerkelijk in de Udenhoutse Lambertuskapel te gaan celebreren. Als eerste is er een serie van drie akten uit 1483 die aan elkaar verwant zijn. Het is 9 juni 1483 als Florijs Ghijsbrecht Floren als rector van de *capelle nuwelinghsen gefundeert (…) in loco dicto die cruijstraet* voor de schepenbank van Oisterwijk verschijnt. Hij wordt daarbij vergezeld door Lambrecht Leijnen en Jan Meeus, beide kerkmeester van de kapel. Zij verklaren dat de erfgenamen van Jan Happaert een bedrag van 70 peters hebben betaald. Een peter of pieterman is een gouden munt die werd gemunt in Leuven. Dat bedrag had Jan Happaert in zijn testament toegewezen aan de rector van de kapel. Hij wilde dat voor dat geld een weekmis werd opgedragen waarin voor zijn zielenrust zou worden gebeden.
Op dezelfde dag belooft Jan Meeus aan rector *Florijs* 20 peters die hij voor Bamis (Sint-Bavo-feestdag op 1 oktober) zal betalen, of een ½ mud rogge, om ook een weekmis op te laten dragen. Onduidelijk is of deze 20 peters uit het bedrag komen dat Jan Happaert ter beschikking stelde.
Vervolgens beloofde rector *Florijs* zelf twaalf lopen rogge uit een pacht van een mud rogge die hij eerder gekregen had van Willem Jan van Riele. Ook deze inkomsten worden omgezet in een weekmis waarmee de drie toegestane weekmissen waren gevestigd en gefinancierd.

Heer Florys Ghijsbrecht Florys sone, is geboren in het eerste kwart van de 15de eeuw in Oisterwijk als zoon van Ghijsbrecht Floris of Floren. Hij had twee broers, Jan en Ghijsbrecht, en een halfzuster Heijlwich. Nadat Floris tot priester was gewijd wist hij een groot aantal beneficies (inkomsten in ruil voor een mis aan een bepaald altaar) te verwerven. Hij wordt achtereenvolgens genoemd als rector van het St. Jorisaltaar in Oisterwijk (1456-1485), het Maria-altaar in Berkel (1469-1489), het verenigd beneficie van de kasteelkapel van Nieuw-Herlaer en de kapel van Ruimel in Sint- Michielsgestel (1474/75), de kerk van Westmaas bij Strijen (1476-1489), de Sint-Lambertuskapel in Udenhout (1480), het altaar van Maria en Sint-Catharina in Tilburg (1483-1489), het altaar van Maria en Sint-Sebastianus in Vught (1485) en het Maria-altaar in Megen (1485). Hij verbleef echter steeds te Oisterwijk. Vanaf 1464 was hij tevens deken (foraneus) van de aartsdiaken van Kempenland voor Oisterwijk en omgeving. Hij bleef vermoedelijk deken tot in 1487. Als notaris is heer Floris slechts uit één akte van 15 juli 1487 bekend toen hij aanwezig was in het woonhuis van de biechtvader van klooster Sint-Catharinenberg in Oisterwijk bij een betalingsbelofte door enkele inwoners van Herentals aan dit klooster.

Heer Floris krijgt op 17 december 1481 een legaat in het testament van meester Jan Ghijsbrecht Corstiaenss uit Oisterwijk. Meester Jan had vanaf 1440 als Johannes Ghiselberti de Oesterwijc in Leuven gestudeerd. Hij slaagde daar op 8 april 1443 als vierde van 47 studenten voor zijn licentiaatsexamen en was vermoedelijk een bloedverwant van heer Floris. Heer Floris mocht kiezen tussen een gouden Peter (geld) en het boek Raymundus. Dat boek is een decretalencompilatie (decretalen zijn pauselijke besluiten) die in 1234 in opdracht van Gregorius IX door Raymundus de Peñaforte werd samengesteld.

Op 3 september 1488 overhandigde heer Floris zelf in het woonhuis van heer Wouter Bax in Oisterwijk zijn eigenhandig geschreven testament aan heer Wouter Doremans. Van het

testament is alleen een korte samenvatting overgeleverd, maar volgens het onderschrift van heer Wouter Doremans bestond het origineel uit een perkamenten katern van zes bladen waarvan de middelste vier bladen aan beide zijden beschreven waren en de buitenste twee alleen aan de binnenzijde. In het testament liet hij onder meer zijn hoeve met huis, land en beemden in de Groenstraat in Udenhout na aan het klooster Sint-Catharinenberg ten behoeve van zielmissen. De Tafel van de Heilige Geest in Oisterwijk moest op zijn sterfdag ieder jaar brood aan de armen uitdelen, en verder legateerde hij een erfpacht aan de rector van het Maria-altaar in Helvoirt, vermoedelijk omdat hij zelf ooit rector van dat altaar was geweest.
Heer Floris overleed op 1 april 1489 en liet voor zover bekend drie natuurlijke kinderen achter: Aleijt (verwekt bij Agnes Hendrik Toits), Bertken (Bertolda) en Anthonis.

Nieuwe afspraken met de pastoor van Oisterwijk
De stichting van de Udenhoutse kapel bleek het begin van bijna 250 jaar onmin tussen de gelovigen van Udenhout en de pastoor van Oisterwijk.

Na de overeenkomst van 1480 ging de Oisterwijkse pastoor Willem Moeliaert elders aan de slag of kwam hij te overlijden. Hoe dan ook, de nieuwe pastoor, Ludovicus de Merbeke, was van mening dat er geen goede overeenkomst was gesloten. Hij was niet van plan zich er aan te houden. Dat moet de reden zijn geweest waarom er opnieuw onderhandelingen tussen de moederkerk in Oisterwijk en de bewoners van Udenhout en Berkel nodig waren.
Het is opnieuw de rector van de kapel (*dominus Florentius Gyselbert als capellanus capelle beate Marie virginus)*, die samen met ingezetenen van Udenhout (Lambert Leijnen van de Plas en Antonius Meeus) en de pastoor van Oisterwijk proberen tot overeenstemming te komen.
Het gezichtspunt van de pastoor van Oisterwijk was duidelijk: Als de Udenhouters voortaan op de hoogtijdagen hun eigen kapel zouden gaan bezoeken, liep hij inkomsten mis. De onderhandelingen mondden uit in een nieuwe overeenkomst op 6 juni 1488. De overeenkomst, die uiteindelijk voor alle partijen bevredigend was, bevatte de volgende bepalingen:
- De kapelaan (of rector) van de kapel mocht geen preek houden;
- Hij moest alle ontvangen giften afdragen aan de pastoor van Oisterwijk;
- Hij mocht geen water wijden;
- Hij mocht niet meer dan twee missen per week lezen;
- Hij mocht die missen niet lezen op de heilige dagen, noch op dagen dat er in Oisterwijk een huwelijksmis of een uitvaart was;
- In de kapel mocht maar één altaar zijn, dat niet veranderd mocht worden, evenmin als de torenklok;
- Al het onderhoud kwam ten laste van de ingezetenen, die ook misboek, kelk, e.d. moesten onderhouden en zonodig vervangen;
- De ingezetenen moesten de abt van Leuven 40 Peetersgulden betalen, evenals een jaarcijns van 1 mud tarwe, terwijl de pastoor van Oisterwijk jaarlijks een last turf zou ontvangen.

Hierdoor kregen de bewoners van Udenhout geen volledig eigen parochieleven. Integendeel, de Udenhoutse gemeenschap bleef ondergeschikt aan de parochie Oisterwijk. De kerk van Oisterwijk bleef de plaats voor dopen, trouwen en begraven. Ook de viering van de kerkelijke feesten diende in Oisterwijk plaats te vinden. Desondanks ontstond er wel een vaste religieuze plaats voor de dorpsgemeenschap van Udenhout. Het prille begin van een eigen geloofsbelevenis binnen het dorp.
Rector Floris Ghijsbrechts was blijkbaar opgetogen, want hij zorgde er op 21 september 1488 voor, dat er voortaan een tweede weekmis in de Udenhoutse kapel kon worden gelezen. De eerdere voorzieningen voor drie weekmissen kwamen uiteraard te vervallen. Deze overeenkomst noemt specifiek en bewijst daarmee het bestaan van een torenklok in de kapel.

Het altaar in de kapel
De kapel was toegewijd aan de Maagd Maria. Op het altaar werd een beneficie van twee missen per week gevestigd ter ere van de Heilige Lambertus, Nicolaas en O.L.Vrouw. Hoewel de overeenkomst van 1488 sprak van *beate Marie virginus,* vermeldde een Oisterwijkse schepenbrief van 1518 duidelijk dat het ging om de *capellen van Sinte Lambrecht*. Het altaar raakte bekend als het Lambertusaltaar.

Het onderhouden van de Cruijsstraetse kapel bleef voor rekening van de Udenhoutse ingezetenen. Inwoners van het dorp zorgden voor deze middelen door inkomsten te schenken aan de kapel. Dat ging meestal in de vorm van een erfelijke pacht of cijns. In diverse akten in het archief van de Oisterwijkse schepenbank zien we dat meestal welgestelde particulieren schenkingen deden. Van alle schenkingen werd een register (*cedulleken*) aangelegd, dat in ieder geval al in 1518 bestond.

Die schenkingen waren hard nodig omdat de priester die aan de kapel verbonden was, inkomsten moest hebben om van te leven. Het materieel onderhoud bestond uit onder andere nieuwe ramen na een fikse hagelbui, het vervangen van het riet op het dak, het schilderen van het houtwerk, de misgewaden en andere attributen die de kapel meer uitstraling zouden geven. Het is jammer dat van dat alles niets meer bewaard is gebleven.

De kosten voor het onderhouden van de kapel kon de Udenhoutse gemeenschap goed opbrengen onder normale omstandigheden. Extra schade die ontstond als gevolg van oorlogshandelingen bleek wat lastiger te financieren. Dat bleek met name tijdens de Tachtigjarige oorlog toen de legereenheden van beide kampen herhaaldelijk in en door het dorp kwamen. De belastingen namen toen al toe vanwege de leveranties die de dorpen moeten doen aan de legers en de regelmatige vernielingen vanwege doortrekkende legers die de bevolking door extra belastingen moest opbrengen. Hier liep de samenleving tegen de grenzen van het mogelijke aan.
Vandaar dat de Udenhouters, ondanks duidelijke afspraken over het onderhoud van de kapel, toch een beroep deden op de abt van Sint-Geertrui. Dat blijkt uit een akte van 1614. De Tachtigjarige Oorlog is dan al 56 jaar aan de gang. De kapel had groot onderhoud nodig. De abt van Sint-Geertrui liet zich echter niet vermurwen en stelde duidelijk dat de Udenhoutse gelovigen het herstel van hun kapel zelf moesten bekostigen uit de eigen middelen van de kapel. Als dat niet genoeg mocht zijn, dan kon de eigen gemeenschap bijspringen of extra collecteren.
Dat was een teer punt voor de Udenhoutse gelovigen aangezien de parochiekerk in Oisterwijk het ook zwaar te verduren had in deze oorlog en ook daarvoor draaiden de Udenhouters als parochianen mede op.

Over de verdere inrichting van de kapel in de 15de en 16de eeuw weten we helaas niets. Daarvan ontstaat pas een beeld als er kapelrekeningen bewaard zijn gebleven vanaf 1693. Op dat moment is de kapel niet meer in gebruik voor de katholieke eredienst. We weten dat de Cruijstraetse capelle een toren met een klok had. De toren had galmgaten, zoals gebruikelijk is als er een klok in hangt. In 1729 vond er groot onderhoud plaats aan de toren. Waarschijnlijk was de inrichting van de kapel sober. Er werden niet veel diensten gehouden en het was gebruikelijk dat de kerkgangers gewoon stonden tijdens de mis. De mis duurde ook niet te lang zodat dat makkelijk kon. Er mochten geen dopen, huwelijken of begrafenissen in de kapel plaatsvinden dus daarvoor was geen aanvullende aankleding noodzakelijk.

De kapel in protestantse handen
De Lambertuskapel bleef dienst doen voor de katholieken in Udenhout, totdat de Vrede van Munster in 1648 een einde maakte aan de Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje. Alle katholieke bezittingen kwamen daarna in handen van de (protestantse) staat. Het noordelijk deel van

het hertogdom Brabant werd Generaliteitsland van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.
De Staten-Generaal van de Republiek pakten de protestantisering van de Meierij voortvarend aan. De nieuwe machthebbers kwamen met nieuwe regels die de katholieken in de hele Meierij verbood hun religie in het openbaar uit te oefenen. In datzelfde jaar 1648 moesten daarom alle priesters uit de Meierij vertrekken.
De Udenhoutse kapel ging over in handen van leden van de Nederduitsch Gereformeerde kerk. In de eerste jaren bediende dominee Petrus Cuyk uit Loon op Zand de kapel.

De katholieke Udenhouters waren hun kapel kwijt. Aangezien ook de Oisterwijkse Petruskerk in protestantse handen kwam waren ze verstoken van een plaats waar ze hun godsdienst konden belijden. Deze situatie duurde vele jaren. Hoe de katholieken in Udenhout met deze nieuwe situatie omgingen is niet duidelijk.
De kapel is nooit meer in katholieke handen gekomen tot aan de afbraak in 1866.

Hoofdstuk 2

De gelovigen krijgen weer onderdak
Een eigen (schuur)kerk

De eerste schuurkerk
Waar de Udenhoutse katholieken in eerste instantie hun heil hebben gezocht na sluiting van hun kapel en de parochiekerk in Oisterwijk is onduidelijk. Mogelijk in andere parochies waar nog wel stiekem diensten werden gehouden. In een document uit 1705 verklaren enkele Udenhouters op leeftijd, namelijk Jan Peter Vermeer, 91 jaar, Jan Embert van Rijswijk 78 jaar, Goijaert Heeren 75 jaar, Peter Jan Verhoeven 73 jaar en Adriaan Huibert Piggen 68 jaar, dat er altijd een *aparte schuur ofte kerck der Roomsche godsdienst is geweest in de vrijheid Oisterwijk en andere omliggende dorpen*.

De hervormden probeerden na 1648 goed grip te houden op de godsdienstbeoefening. De classis in 's-Hertogenbosch, een vergadering van protestantse gemeenten, bracht bezoeken aan de plaatsen in de Meierij en deed daar verslag van. Een verslag uit 1668 of 1669 laat ons weten dat de (protestantse) godsdienst in Loon op Zand en Oisterwijk goed werd verzorgd door de predikanten die daar actief waren. In Loon op Zand klaagde de kerkenraad over een *paap* (hier wordt een katholieke priester mee bedoeld) die woonde bij het kasteel en die veel aanhang had. In Oisterwijk was ook een paap actief die veel volk op de been bracht. De katholieke bevolking werd kort gehouden en goed geobserveerd om te voorkomen dat de ware protestantse religie in gevaar zou komen.

De situatie was in de eerste jaren na 1648 bijzonder onaangenaam voor de katholieken op het gebied van hun geloofsbeleving. Daarin kwam pas verandering na 1672, het rampjaar. De Republiek der Verenigde Nederlanden kreeg in dat jaar aanvallen te verduren van drie kanten, te weten vanuit Engeland over zee, de Fransen vanuit het zuiden en de bisschoppen van Munster en Keulen met hun handlangers uit het oosten over land. De tijdelijke “bevrijding” door deze katholieke legers van delen van Brabant maakte een voorzichtige katholieke eredienst weer mogelijk. De strijd tegen Frankrijk eindigde pas in 1678 met de Vrede van Nijmegen.
Daarna veranderde de situatie voor de katholieken stukje bij beetje. Door het betalen van zogenaamde recognitiegelden mochten de katholieken hun geloof voortaan beoefenen. Geleidelijk aan kwamen er nieuwe bedehuizen, maar wel onder strikte voorwaarden. Het gebouw mocht in niets lijken op een kerkgebouw en zag er uit als een boerenschuur. Vandaar de naam: schuurkerk. De katholieken mochten in het openbaar, dus op straat, hun geloof niet belijden. Dat betekende onder meer een verbod op het houden van processies.

In 1673 waren er in ieder geval al katholieke kerkdiensten in Udenhout. Een verklaring van Jan Marten de Cort uit 1678 spreekt over een woordenwisseling tussen Jan Peter Vermeer en de toenmalige Oisterwijkse pastoor Hendrik vande Graeff in 1673 over het feit dat de pastoor vaak zijn diensten in Udenhout liet schieten.
Het eerst bewijs voor het bestaan van een schuurkerk in Udenhout staat in een verklaring van 1 juni 1678, waarin sprake is van een *oratorie* in Udenhout. Oratorie betekent bedehuis, een kerkgebouw dus. Omdat nadrukkelijk niet het woord kapel is gebruikt, wijst dit op een ander kerkgebouw waar Udenhouters de mis konden volgen. Een akte die notaris Marten van Hees opmaakte op 12 september 1678 spreekt van *inde nieuwe schuerkercke oft Oratorie der Catholijcke in Udenhout*. Daar kan geen misverstand over bestaan: Udenhout had een schuurkerk in 1678. Waarschijnlijk hebben ze de herwonnen vrijheid tijdens de Franse bezetting benut om dit te realiseren. Wanneer de schuurkerk precies in gebruik is genomen is niet bekend.

Het is zeer waarschijnlijk dat de eerste schuurkerk dezelfde was die tot 1704 in gebruik is geweest. We weten zeker dat in 1704 de Udenhoutse schuurkerk op het erf van Jan Willem Bergmans stond aan de *Cruijsstraet.* In de huidige Kreitenmolenstraat lag de schuurkerk op het perceel van de nrs. 27-41a. Hij bezat daar een leegstaande woning met daarachter een boerenschuur. Jan kwam in het bezit van deze boerderij bij de verdeling van de erfenis van zijn ouders op 28 februari 1676. Jan Bergmans is diverse keren borgemeester, verantwoordelijk voor de dorpsfinanciën, geweest van Udenhout en vervulde publieke functies in het dorp. Hij is voorvader van de latere familie Burgmans.

Tweede schuurkerk
Volgens een verklaring van Jan Willem Bergmans is de schuurkerk aan de Kreitenmolenstraat in gebruik gebleven tot 1704 of 1705. Toen is er een nieuwe schuur gebouwd of een bestaande schuur verbouwd aan de Slimstraat. Het is waarschijnlijk dat er een nieuwe schuur als schuurkerk is gebouwd.

Deze nieuwe schuurkerk lag aanvankelijk op de grond van Leonardus van der Linden. Elias Heijliger Brocken kocht het perceel in 1707. De situatie ter plaatse is ingewikkeld. Op basis van de beschrijvingen van de percelen in de bronnen grensde het perceel van Elias Brocken, met daarop de schuurkerk, aan dat van Willem Matheus Bergmans. Dat perceel lag op de hoek van Kreitenmolenstraat en Slimstraat. De nieuwe schuurkerk lag tegen het perceel van Bergmans aan. Waarschijnlijk om de bereikbaarheid te verbeteren is er rondom de schuurkerk een openbare ruimte ontstaan.
De huidige waterstaatskerk staat nog steeds op dezelfde plaats als deze schuurkerk en een deel van het toenmalige erf van Willem Bergmans.

De nieuwe schuurkerk lag aan de straat en in het verlengde van een pad dat nu bekend staat als het Kloosterpad. Dat gaf meteen een mooie extra verbinding voor de parochianen. Er liep, of ontstond snel daarna, een pad door de akkers van de Zeshoeven vanuit Berkel, zodat ook die parochianen een beter bereikbaar kerkgebouw kregen. Bovendien lag de nieuwe schuurkerk schuin tegenover de kapel met begraafplaats. Vanuit de kerk was er een vrij zicht op de kapel en vice versa. Een geschiktere plaats was nauwelijks denkbaar.

Derde schuurkerk
In 1740 diende de katholieke parochie een verzoek in om de kerkschuur te mogen vernieuwen. Het aantal gelovigen was ondertussen toegenomen en een nieuwe, grotere schuurkerk was noodzakelijk geworden. De bouwkundige toestand van het gebouw speelde zeker ook een rol.
Bij de indiening van het verzoek bleek dat de kerkmeesters een poging deden om de ingang van de kerk aan de straatkant te plaatsen. Dat was een brug te ver. Het advies van de protestantse kwartierschout van Oisterwijk, die toezicht hield op dit soort projecten, was positief. Alleen moest de ingang verplaatst worden naar de achterkant van het gebouw, aan de kant van de akkers van de Zeshoeven. Dat was zo'n beetje waar het huidige kloosterpaadje loopt.

Volgens het verzoek voor nieuwbouw was de bestaande schuurkerk een bouwvallige houten constructie, van allerlei slecht hout getimmerd, met daarop een dak van riet en stro. De kap was totaal versleten en vergaan. De wanden waren gemaakt van houten *weegten* (gevlochten wilgentakken), aangesmeerd met een mengsel van mest en leem. Die *weegten* waren helemaal vermolmd, zodat de wind in de kerk vrij spel had. Behalve dat in 1737 de schuurkerk een gemakkelijke prooi was gebleken voor dieven, waren de kerkmeesters ook bang dat de bouwvallige schuur bij storm of een harde wind gevaar liep in te storten. De schuur, die in 1740 in gebruik was als schuilkerk, was 66 voet lang en 40 voet breed. Dat is ruwweg 19 bij 12 meter. De wanden waren gemiddeld 7 voeten (2,1 meter) hoog. Er waren twee eindgevels, met daarin aan de straatkant een dubbele deur, aan de achterkant een

enkele. In de zijgevels zaten aan weerszijden drie dubbele ramen, aan de straatzijde drie kleine raampjes en aan de achterzijde twee kleine ramen.

Nadat alle bevoegde instanties er naar hadden gekeken kwam er in april 1741 toestemming uit Den Haag en mocht er een nieuw gebouw geplaatst worden. Dat gebouw moest nog steeds het uiterlijk van een schuur krijgen. Met de toestemming op zak kwam het er nu op aan een goede aannemer te vinden en eventueel ook de financiële kant verder te regelen. Een ander aspect was het regelen van het eigendom van het gebouw. Blijkbaar was de oude schuurkerk nog privébezit van de erfgenamen van Elias Brocken en zijn weduwe. Zij verschenen op 6 juli 1742 bij de schepenbank in Oisterwijk en regelden het eigendom.
De kinderen en erfgenamen uit het huwelijk van Elias Brocken met Jenneke Bergmans kregen het perceel waar de schuurkerk op stond van hun moeder die het vruchtgebruik bezat volgens het erfrecht. Zij doet afstand van het vruchtgebruik ten behoeve van haar kinderen uit haar eerste huwelijk met Elias Brocken. De nieuwe eigenaren regelden het meteen zo dat de grond hun eigendom bleef maar de opstal en daarmee de (nieuwe) schuurkerk eigendom werd van de Roomse gemeente in Udenhout. Als de kerk haar functie verliest, blijft het gebouw (en daarmee de materialen) van de parochie en komt de grond terug in het bezit van de erfgenamen.
Nu de laatste hindernis was verdwenen volgde de aanbesteding van de bouw op 11 juli 1742. Er kwam nu een stenen gebouw met rieten dak. Nog in 1742 konden de inwoners van Udenhout de ingebruikname van hun nieuwe kerk meemaken.

Hoe zag dit gebouw er nu uit? Daarvan is gelukkig wat meer gedetailleerde informatie beschikbaar omdat de kerkregenten in 1752 het interieur lieten veranderen zonder toestemming te vragen. Dat bracht de Oisterwijkse kwartierschout in beweging en hij stuurde een deurwaarder naar Udenhout om de veranderingen te inspecteren en het kerkbestuur daarmee te confronteren. Die boden nederig excuses aan en vroegen snel alsnog toestemming aan de Staten-Generaal voor deze aanpassing. Onderdeel van het ambtelijk proces was een exacte opmeting van het gebouw. Dat deed timmerman Jan Bertens uit Oisterwijk. Hij inspecteerde het gebouw op 21 november 1752 en kwam tot de volgende beschrijving: Alle maten zijn Wezelse houtmaat (voet = 11 duimen). De kerkschuur was 82 voet lang, binnenwerk 42 voet breed. De zijmuren aan het oosten en westen zijn 12 voet 3 duim hoog. Die muren bevatten aan iedere zijde vijf ramen van 6 voet hoog en 5 voet 3 duim breed. De gevel aan de zuidzijde, aan de kant van de Zeshoeven, was 17 voet hoog. Aan die kant was de ingang van de kerkschuur met deuren van 6 voet 10 duim hoog en 4 voet 10 duim breed met drie ramen van 4 voet hoog en 2,4 voet breed. De gevel aan de noordzijde, aan de straatkant, was 13 voet hoog, met een deur daarin van 6 voet 9 duim hoog en 3,5 voet breed. Het glas boven de deur was 1,5 voet hoog en er waren 4 ramen in de noordgevel, 4 voet hoog en 2 voet 5 duim breed. Binnen in de kerkschuur stonden acht pilaren, met hout bekleed, onder 1,5 voet breed en boven 1 voet breed. Het hele plafond was met planken verwulft. De beide “afhangen” *verwulfts gewijs met planken bevonden*.
Deze nieuwe schuurkerk werd 27 jaar later aanmerkelijk vergroot. De tekening die daarvan bewaard is gebleven laat zien dat het aantal ramen in de zijgevels is uitgebreid van vijf naar acht. Deze verbouwde schuurkerk is blijven staan tot de nieuw gebouwde Waterstaatskerk in 1841 in gebruik is genomen. Het (bouw)materiaal van de oude schuurkerk is in 1841 en 1842 in twee publieke veilingen verkocht en bracht nog 852,75 gulden op. Bij de eerste veiling kwam naast een heleboel bouwmaterialen ook deuren, een trap en het oksaal onder de hamer. Dat bewijst in ieder geval dat er in de kerk een orgel en plaats voor een koor was. In 1842 waren het onder meer achttien ramen en de ankers die geveild werden. Wie weet zijn er nog heden ten dage materialen van de oude schuurkerk van Udenhout verwerkt in een huis, schuur of ander gebouw in Udenhout of omliggende plaatsen.

Hoofdstuk 3

Schermutselingen met de pastoor van Oisterwijk
Een eigen priester

Udenhout had voor 1648 altijd een eigen rector of kapelaan gehad die de diensten verzorgde in de kapel. Daar zaten weliswaar beperkingen aan, maar de Udenhoutse ingezetenen betaalden deze geestelijken uit de inkomsten die in de loop van de tijd aan de kapel waren verbonden.
Na de verovering van 's-Hertogenbosch in 1629 werd de situatie voor de katholieken in de Meierij een stuk slechter. In de meeste parochies werden de pastoors verdreven uit hun kerk en kwamen hervormde predikanten in hun plaats. Met het verlies van het gebouw en vaak ook de inkomsten die daaraan waren verbonden werd het lastig om op alle plaatsen nog priesters aan te stellen en hun werk te laten doen. Voor zover bekend was er in 1658 weer een pastoor in Oisterwijk actief. Hij zal ook de Udenhoutse katholieken de sacramenten hebben gegevens.
Over de eerste 25 jaar na 1648 is maar weinig bekend over het wel en wee van de katholieken in Oisterwijk, Berkel en Udenhout. Het feit dat de kapel niet langer gebruikt kon worden voor de katholieke missen was natuurlijk ernstig en belemmerde de Udenhoutse gelovigen om in alle gevallen aan hun kerkelijke plichten te voldoen. Of er een schuurkerk was in Oisterwijk waar de parochianen terecht konden is niet bekend. Of er andere plaatsen waren waar illegaal kerkdiensten werden gehouden is evenmin bekend.

We lazen hiervoor al even dat kort na de inval van de vijandelijke legers in 1672 de onenigheid tussen de Udenhoutse gelovigen en pastoor Hendrick van de Graeff van Oisterwijk begon. In hoeverre er al eerder klachten waren is niet opgetekend en bewaard. De kortstondige "bevrijding” door de Fransen bracht de katholieken in Udenhout in beweging.

Het gemis van een eigen kapelaan in een eigen schuurkerk deed zich zo sterk voelen, dat de inwoners tijdens de oorlog van 1672-1678 onmiddellijk de gelegenheid aangrepen om een priester binnen te halen. De borgemeesters, de zetters en de kerkmeesters van Udenhout en Berkel vroegen op 17 juni 1677 aan de Staten-Generaal om een eigen pastoor. De priester die toen al in Udenhout opereerde was Johan Cuijlarts. Op 1 juni 1678 verklaarden vier inwoners van Oisterwijk dat zij gezien hadden, dat *heer Cuijlarts gisteren 3 sinxtdach 2 misschen heeft gedaan in het oratorie van en binnen Udenhout ende aldaar de heilige communie aan verscheide personen heeft uitgedeeld en de voornoemde Cuijlart aldaar bichten heeft gehoord*. Op 12 september getuigden twee Oisterwijkse ingezetenen dat ze op Maria Geboorte, 8 september, in Udenhout zijn geweest en daar in de schuurkerk een mis hebben bijgewoond. Heer Cuijlaerts leidde de dienst en hij heeft *gepredickt, misse gedaen, bichte gehoort, ende de heijlige communie wtgereijckt*. Zij waren op zondag 11 september opnieuw in de schuurkerk en Cuijlaerts heeft toen wel gepreekt en de mis gedaan, maar heeft geen biecht gehoord en geen communie uitgereikt.

Dat was natuurlijk tegen het zere been van zowel de abt van Sint-Geertrui, verantwoordelijk voor de levering van priesters aan de parochie Oisterwijk, en de pastoor van Oisterwijk. Getuigenverklaringen spraken van ernstige woordenwisselingen tussen regenten van de Udenhoutse kerk en de Oisterwijkse pastoor Hendrick van de Graeff. In juli 1677 ging kerkmeester Jan Joost Claessen naar Hendrick van de Graeff om hem te vertellen dat ze hem zijn traktement van 100 gulden niet meer wensten te betalen aangezien hij *niet en begeerde te dienen tot henne gerieff*. Hij stelde voor dat de pastoor op Kerstmis en Pasen tweemaal naar Udenhout en Berkel zou komen voor een bedrag van 25 gulden. Hendrick van de Graeff *seer grouwelijck ende vileijnlijck uijtstorttende, heeft hem attestant gescholden voor een vagebond, fielt ende ondeuchende persoon seggende tselve niet te sullen doen*

ofte willen doen noch om bidden noch om geld, seggende daer bij dat sij meer diensten hadden als zij weirdich waeren, ende oock hem attestant daerover geslaegen.
Cornelis Janssen Cauwenbergh kwam in oktober 1677 samen met de Oisterwijkse pastoor Van de Graeff terug uit Den Bosch. Onderweg had Cauwenbergh de pastoor geconfronteerd met de pastorale noden van Berkel en Udenhout en de grote wens, dat de pastoor ook eens op heiligendagen de mis in Udenhout zou lezen om de *oude lieden ende impotente menschen te dienen die soo wijdt van Oosterwijck sijn wonende ende daer niet connen comen*. Cauwenbergh bood hem zelfs 200 gulden aan. Opnieuw bleek de pastoor niet gevoelig voor de argumenten en het geboden geld. Hij was verbolgen over de aanwezigheid van een “illegale” priester, in de akten heel denigrerend *bedelmonnick* genoemd. Hij ontstak opnieuw in woede en voegde Cauwenbergh veel dreigementen toe.
In 1678 gooiden enige inwoners het over een andere boeg. Joost Janssen Schapendoncq, Goijaert Marten Priems, Cornelis Janssen Cauwenbergh en Michiel Janssen gingen naar Leuven en vroegen aan de abt van de Sint-Gertrudis abdij om een priester in Udenhout aan te stellen. Met het verzoek werd de suggestie gedaan *alsoo die nu aldaer was moste verhuysen*. Johan Cuijlarts was niet door de abt van de abdij in Leuven uitgezonden. De afvaardiging kreeg vanuit Leuven de belofte mee, dat Udenhout tegen Pasen een priester zou krijgen, wat echter niet gebeurde. Daarna probeerden ze de pastoor van Helvoirt, die door de abt van Sint-Gertrudis benoemd was, zover te krijgen in Udenhout de mis te komen doen. Ze boden hem daarvoor 150 gulden per jaar aan. Hij weigerde.

Het loopt uit de hand: Udenhout voor de rechter
Dit eigenmachtige optreden van de Udenhoutse gelovigen kwam hun duur te staan. Zij moesten verschijnen voor de rechtbank van de Souvereine Raad van Brabant in Brussel. Dit proces leverde wel enkele getuigenverklaringen op die ons een beeld geven van de manier waarop de Udenhouters zich behandeld voelden.
Begin mei 1678 legden diverse inwoners van Udenhout een getuigenis af voor notaris Jan van den Heuvel. Zij verklaarden onder meer dat de Oisterwijkse pastoor parochianen liet sterven zonder hen de laatste sacramenten te geven, hij weigerde een kind te dopen, omdat de moeder *maer eene schelling mede sondt tot doopgelt*. De Udenhouters verklaarden *dat hij pastoor sijne weeckdiensten soo dickwils liet doorslippen, ende niet en quam doen gelijck hij behoorden, ende ondertussen het volck lieten liggen wachten, die naer langhen wachten dan mosten weder naer huijs gaen sonder dienst te connen hooren*. Dit alles speelde zich af tussen 1673 en 1676. Uiteindelijk moesten de Udenhouters inbinden en nam de pastoor van Oisterwijk zijn rechtmatige positie weer in.
Verbitterd schrijven de Udenhouters in 1679 een uitgebreide brief naar de prelaat van de Sint-Gertrudis-abdij in Leuven. Hun woorden liegen er niet om: … *Wij hadden altijt gehoopt dat UEdel hooghwaardighe volgens conscientie met ons soude procederen ende noijt connen toelaaten dat het goddelijck broot aen sijne hongerige kinderen soude geweijgert worden ende dat meer soude sien op de zalicheijt der zielen als wel toe laten dat wij als schaepkens soude worden gevilt...*
Pastoor Hendrick vande Graeff krijgt er ongenadig van langs. Ze betalen hem met gelijke munt terug want als wij hun brief mogen geloven gaat hij heel ver in het dwarsbomen van de Udenhoutse katholieke gemeenschap. Hij weigert om een extra mis te laten houden in Udenhout. Een simpel nee volstond blijkbaar niet en zijn weigering ging gepaard met *vuijle lasteringe, drijgementen ende ook vuijstslagen.* Hij laat zich ook gaan als hij op de kansel staat en hij maakt de Udenhoutse regenten voor van alles uit tijdens de mis. De pastoor maakt zo *van den stoel der waerheijt een stoel der leugenen ende een schavot der injurien en infamien*.
Ze herhalen nog eens de schrijnende situatie waarbij ouderen, vrouwen en kinderen niet in alle gevallen aan de kerkelijke plichten kunnen voldoen vanwege de afstand naar de kerk in Oisterwijk, dat de pastoor niet komt voor dopen of zieken, dat de administratie gebrekkig is, dat wil zeggen dopelingen worden niet of slecht geregistreerd in de registers, en de 2000 communicanten in Udenhout en Berkel raken daardoor los van de kerk en het geloof.

Ze vragen aan de abt om hun huidige priester Jan Cuijlaerts aan te stellen tot pastoor van Udenhout.
De brief is ondertekend door Cornelis Janssen Cauwenberghs als regent van de kerk, Corst Lamberts van Hees en Sijmen Martens Priems als kerkmeester. Daaronder staat nog geschreven: *Dit is met raet ende consent van onse geheele gemeijnte*.

Het mocht niet baten. De kerkelijke macht gaf geen krimp en Udenhout bleef zonder priester achter. Het is duidelijk dat de situatie met de pastoor van Oisterwijk hierdoor slecht bleef. Toch behaalden ze kort hierna een klein succesje. In 1682 stond de Raad van State de Udenhouters toe om hun doden rond de kapel te begraven. Het zou echter nog tot 1708 duren, voordat ze dat ook daadwerkelijk deden of mochten doen.

Eigentijdse terugblik op de situatie
Op 17 oktober 1700 schreef Victor van Beughem een opvallende brief naar de abt van Sint Gertrudis in Leuven. Victor van Beughem was een bekend rechtsgeleerde en bezat in Udenhout enkele goederen. Hij was ook actief in de heerlijkheid Tilburg en Goirle. Hij schreef een opvallend epistel van vijf kantjes waarin hij zich duidelijk uitsprak over de situatie in Udenhout.
Hij begint met een stelling die duidelijk maakt dat hij al langer over het conflict tussen de parochie Oisterwijk en de parochianen in Udenhout schrijft: *Het zal U Eerwaarde buijten twijffel noch wel indaghtigh wesen, hoe dat ick voor desen aen U Eerwaarde hebbe gethoont het groot ongelijck dat die van Oosterwijck aen allen kanten aendoen aen die van Udenhout*.
Er waren twee belangen die geschaad werden: temporabilus (wereldlijk) en spiritalibus (geestelijk). Van Beughem had zich al *eenige jaeren herwaerts* bemoeid met de wereldlijke gang van zaken en die van Oisterwijk buiten spel gezet.
Voor wat betreft het geestelijke aspect, de godsdienst en de uitoefening daarvan, waren de Udenhoutse gelovigen afhankelijk van de abt van Sint-Gertrudis aangezien die de kerk van Oisterwijk onder zijn hoede had.
Van Beughem had gehoopt dat door zijn eerdere ingrijpen de abt ook *soodanige prompte ordres soude gestelt hebben, dat die van Udenhout egheene rechtvaerdige clachten meer overigh souden hebben*. Niets was minder waar. Hij is genoodzaakt zich opnieuw tot de abt te wenden omdat de *heer pastor van Oosterwijck, ende op desselffs ordre, mede door den heere capellaen*, de Udenhouts parochianen nog steeds worden *gedruckt*.
Hij geeft vervolgens een beschrijving van de Oisterwijkse pastoor, dat is sinds 1696 Johan Ignatius de Winter, die weinig vleiend is, zodanig dat *ick wel hertelijck om hebbe moeten lachen*.
Volgens Van Beughem is de kwestie deze: Als er een kerk gebouwd, onderhouden e.d. moet worden dan zou dat plaats moeten vinden op de plek waar de *meeste en meest contribuerende ingesetenen wonen ende best gerieft konnen worden.* Hij haalt het voorbeeld aan van Tilburg waar ondertussen op twee plaatsen in de heerlijkheid de mis wordt gelezen, op het Heike en op het Goirke, ongeacht waar de dienst eerst plaatsvond.
Hij argumenteert verder dat de inwoners van Udenhout zowel voor hun eigen bedehuis betalen met het recht om daar de mis te mogen lezen, als voor die van Oisterwijk. Aangezien Udenhout ondertussen nagenoeg hetzelfde betaalt als Oisterwijk zou het niet meer dan billijk zijn om ook daar de kerkdiensten te houden. Bovendien betalen de Udenhouters *ommers weenigh minder als Oosterwijck* in de kwartierbelastingen die de godsdienst financieren.
Verder betoogt hij dat de Udenhouters op twee manieren te kort wordt gedaan als het om de financiën gaat. In de Udenhoutse kerk worden minder missen gedaan dan in Oisterwijk. Dat betekent dat de parochianen die aan hun kerkelijke plicht willen voldoen meerdere keren naar Oisterwijk ter kerke moeten gaan. Dat heeft tot gevolg dat de Udenhoutse kerkgangers daar offeren in de schalen tijdens de dienst. Van die gelden wordt de Oisterwijkse kerk onderhouden. Dat geldt komt helemaal niet ten goede aan de Udenhoutse kerkschuur.
Bovendien zou het de Udenhoutse gelovigen welgevallig zijn als zij die dagelijks de mis willen bijwonen, niet in de regen en andere onweer naar Oisterwijk moeten om hun geloof te

kunnen belijden. Het tweede punt is het feit dat de pastoor de uitvaarten in Oisterwijk wil houden en ook daarmee de Udenhoutse kerk van inkomsten weghoudt.
Op 31 juli 1700 had de prelaat besloten om in het geheim aan de Udenhoutse kerk een bedrag van 140 gulden te betalen. Maar de Oisterwijkers hebben dat niet betaald en hielden dat geld in eigen zak. Tegenover enkele Udenhouters die in Oisterwijk zaken te doen hadden lieten zij zich laatdunkend uit en provoceerden hen.
Aan het eind van zijn betoog zegt Van Beughem dat *die van Oosterwijck sijn hoovaerdigh en quarelleus*. En dan noemen ze de Udenhouters *stijlooren*!

Ondertussen gaat de strijd door en verzamelen beide partijen bewijzen in het conflict. De sporen daarvan zijn hier en daar terug te vinden in de archieven.
In 1702 verklaart Abraham van Rotterdam, stadhouder van het kwartier van Oisterwijk, dat de kerkschuur in de vrijheid Oisterwijk niet verder weg ligt van de kerkschuur in Udenhout *als ruijm een half uijr ofte drije quartier uijrs*. De huizen in Udenhout liggen niet verder dan anderhalf uur van de schuurkerk in Oisterwijk. Met een paard ben je daar in *een groot quartier uijr ofte cleijn half uijrtje.* Verder laat hij optekenen dat er tussen Udenhout en Oisterwijk geen natuurlijke hindernissen zijn zoals rivieren of bruggen en dat zelfs bij heel nat weer de wegen goed begaanbaar zijn. Maar in Udenhout is de situatie anders: *dat wel alle de wegen van alle de uijthoecken van udenhout naer de cruijsstraat, daer de voorschreven schuur aldaer staet seer moeijelijck zijn, ende de meesten tijt vande winter seer modderich ende slickachtig ende vol water ende selfs te paerde bij naer onbruijckbaer zijn.* Hij noemt met name het Hooghout, *eenen groote uijthoeck*, en het aangrenzende Biezenmortel net zo ver van het centrum van Oisterwijk afliggen als van de schuurkerk aan de *Cruijsstraet*.
Opmerkelijk is een ander onderdeel van deze verklaring, namelijk dat hij beweert dat sinds 1679 het aantal inwoners van de parochie Oisterwijk aanmerkelijk is gedaald en dat sinds circa 1690 in Udenhout meer woningen zijn afgebroken dan gebouwd.
Het argument dat de gelovigen in Udenhout al een tijdlang hanteren, namelijk dat de afstanden te groot zijn om het geloof goed te kunnen belijden door het bijwonen van kerkdiensten, willen de Oisterwijkers hiermee bestrijden. Meten is weten.
In 1709 volgt er nog zo'n verklaring. Nu is er op verzoek van Victor van Beughem, een landmeter aan te pas gekomen die met de ketting de exacte afstand tussen de kerkschuur van Udenhout en die van Oisterwijk heeft gemeten. Daarbij is ook de afstand van de eerdere schuurkerk gemeten. Het blijkt dat de oude schuurkerk op een afstand van 1264 Rijnlandse roeden lag en de nieuwe schuurkerk op 1312 Rijnlandse roeden. Een Rijnlandse roede is iets meer dan 3,75 meter.

Een nieuwe poging: Theodorus Vosch
Omstreeks 1704 kregen de Udenhoutse ingezetenen opnieuw hooglopende ruzie met hun in Oisterwijk residerende pastoor Johan de Winter.
Jan Willem Bergmans verklaarde, dat zijn huis, dat hij vele jaren had verhuurd aan de kerkregenten van Udenhout en dat al die tijd diende als kerk, in 1704 door pastoor Johan de Winter wederrechtelijk in bezit was genomen. Er was in 1704 een nieuwe schuurkerk in gebruik genomen, namelijk aan de Slimstraat. Jan Bergmans ging zijn gebouw weer gebruiken waar het aanvankelijk voor bedoeld was: als woonhuis.
Johan de Winter was daar niet van op de hoogte of wilde gewoon oude rechten doen gelden. Jan Driessen den ouden en zijn vrouw Petronella Aert Joosten Brabants hadden gezien, dat Johan de Winter, Jan Danckers, kerkmeester van Oisterwijk, en de smid Jan Thomas Colijns, ook uit Oisterwijk, in Udenhout aankwamen bij de schuurkerk. Johan de Winter gaf de smid het bevel om het slot van de deur te slaan en een nieuw slot aan te brengen. Daarna vertrok het gezelschap weer. Enkele dagen later kwam Johan de Winter terug met twee kerkmeesters. De getuigen zagen, hoe het *misgewaet uijtte Roomse kerck* werd weggehaald. De Winter sprak daarbij de woorden *dat is mijn, ick ben meester van het kerckegoet* en vertrok weer. Hij liet een kwezel, genaamd Pitjouw, in het voorhuis wonen en stalde daar zijn paard zelfs in. Jan Bergmans moest *onder dreijgementen* zijn eigen huis verlaten. Hij liet het er niet bij zitten en spande een proces aan, dat hij vanzelfsprekend won.

Dit incident wijst er waarschijnlijk op dat de Oisterwijkse pastoor niet op de hoogte was van de bouw of inrichting van een nieuwe schuurkerk. Mogelijk was hij bang dat hij de toegang tot de nieuwe kerk niet zou krijgen. Toen speelde ook de kwestie van de nieuwe priester Theodorus Vosch, dus dat de pastoor zijn positie zag verzwakken is niet vreemd. Het tekent de verhouding tussen de gelovigen in Udenhout en hun pastoor.
Het gekrakeel tussen pastoor en gelovigen hield aan. De Winter preekte in de Udenhoutse kerk en schroomde niet om flink uit te varen tegen het kerkvolk. Hij noemde ze *styloren* en zette zijn woorden kracht bij door op de preekstoel te slaan.

Op 19 mei 1704 verschenen voor notaris Abraham van Rotterdam in Oisterwijk, Jan Jan Vermeer, Aert Gerit Pijnenburg en Laurens Adriaen Witlox, die jaren geleden kerkmeesters zijn geweest van de kapel in Udenhout. Zij verklaarden dat zij in hun jaren als kerkmeester nooit bemoeienis hebben gehad van de rector/priester van de kapel, noch van de pastoor van Oisterwijk bij het afhoren van hun jaarlijkse kapelrekening. Zij legden verantwoording af aan de borgemeesters en zetters van het dorp. Tot slot verklaren ze dat de *ornamenten en cieragien* van de kapel behoren aan de Udenhoutse gemeenschap en ook door hen zijn aangeschaft en betaald in de loop der jaren. Ze verklaren letterlijk *sonder dat eenige pastoiren ooijt of ooijt hares wetens daer toe iets gecontribueert hebben*.
De genoemde *ornamenten en cierages* betreffen de sieraden, versierselen en attributen van de kerk. Daarbij moeten we denken aan de kleding van de priester (kazuifels), de aankleding van de kerk, de kelken, cibories, kandelaars e.d. die in de kapel werden gebruikt tijdens de missen en diensten.

In mei 1704 getuigden opnieuw diverse ingezetenen van Udenhout over de nalatigheid van de Oisterwijkse pastoor Johan de Winter. De verhalen zijn schrijnend. Alle voorbeelden behelzen het roepen van de pastoor om te komen naar een ernstig zieke om die de laatste sacramenten toe te dienen. Er is een heel scala aan excuses waarom Johan de Winter niet meteen kan komen. De ene keer beloofde hij de volgende dag te komen, maar kwam niet opdagen. Een nieuw verzoek eindigde op dezelfde manier en toen was het niet meer nodig: de moeder van Jenneke Willem Adriaan Stevens was al overleden. Bij een andere gelegenheid moest hij eerst *gebarbierd* worden, daardoor stierf Elisabeth de huisvrouw van Geerit Ariens de Cort tijdens de bevalling zonder laatste sacramenten. De lijst gaat zo nog een tijdje door. Johan de Winter was ook niet bereid om de pastoor van Helvoirt, die in sommige gevallen veel dichterbij woonde, in zijn plaats te laten komen. In dezelfde maand mei verzochten de Udenhouters de Raad van State om een priester te mogen aanstellen. Dat verzoek wees de Raad van State af. Nu kwam de apostolisch vicaris Pieter Govaerts in het spel. Hij zou een nieuw verzoek om een priester in Udenhout te mogen laten wonen hebben ondersteund. Dit wees de Raad van State op 1 mei 1705 af. Opnieuw haalden de Udenhouters zelf een priester in hun dorp. Deze keer was het Theodorus Vosch. Er zijn twee vermeldingen van zijn aanwezigheid. De eerste in een verklaring van de Oisterwijkse koster Theodorus Hanewinkel die, in een poging de begraafrechten van de Udenhouters voor zichzelf veilig te stellen, een hele litanie opsomde van acties van de Udenhoutse gemeenschap teneinde een eigen parochie te beginnen. De tweede is van vele jaren later. In 1726 getuigden enkele vrouwen uit Udenhout, waaronder Geertruy, huisvrouw van Johan Ophorst, en Jenneken, weduwe Jan Brekelmans, vroedvrouw in Udenhout, dat ze aanwezig waren bij de geboorte van diverse met name genoemde kinderen. Die geboorten vonden plaats *wanneer N. den Vosch de dienst als Rooms priester alhier heeft gepleegt*. Hoewel deze vrouwen de voornaam van de priester niet meer kenden, betrof het dezelfde Theodorus Vosch. Deze zogenaamde akte van bekendheid was blijkbaar noodzakelijk omdat priester Vosch deze kinderen weliswaar had gedoopt, waarbij ze mogelijk niet, of in een apart register, waren ingeschreven en daardoor niet in de officiële doopregisters terug te vinden waren.
Uiteindelijk stonden de Udenhouters weer met lege handen.

De styloren blijven aandringen

De *styloren* deden hun naam eer aan en gaven niet op. In augustus 1717 kregen Jan van Spaandonck en Dirk Appels de opdracht om opnieuw bij de Staten-Generaal of elders te proberen een eigen priester te krijgen. Deze twee mannen gaven de opdracht op 1 april 1718 terug. Ze waren weer teruggefloten.

Hoofdstuk 4

Langdurige strijd met de koster
Begraven in Udenhout

De aversie tegen Oisterwijk groeide alsmaar en was zo groot, dat er Udenhouters waren, die na hun dood persé niet in Oisterwijkse grond begraven wilden worden. Hoewel de *Cruijsstraetse* kapel al sinds 1648 in protestantse handen was zijn er vanaf 1708 Udenhoutse katholieken in en rond deze kapel begraven, als duidelijk teken van onafhankelijk willen zijn van Oisterwijk. Ook na de verzelfstandiging van de eigen parochie in 1723 zijn Udenhoutse katholieken begraven in en bij de protestantse(!) kapel. Pas in 1828 zorgde de gemeente voor een algemene begraafplaats.

Tussen de pogingen om een eigen priester te krijgen door speelde er de kwestie over het begraven van de doden. Dat gebeurde uiteraard en volgens de afspraken uit de 15de eeuw op het kerkhof van de parochie in Oisterwijk.
In 1680 ontstond er een initiatief om de doden in Udenhout te mogen begraven. Tussen de regels door blijkt dat de toenmalige koster van de protestantse gemeente, Johannes Ophorst, hier een rol in speelde. Jan Ophorst was al sinds 1677 schoolmeester in Udenhout. Daarnaast vervulde hij een functie als dorpsklerk, hij kon per slot van rekening goed schrijven, en hij was actief als belastinginner voor Loon op Zand. Hij probeerde zo op allerlei manieren extra inkomsten te winnen. Zijn populariteit werd daar niet groter van en de weerstand tegen hem liep uit op een dubbele moord op zijn vrouw en ongeboren kind in 1688. (zie Unentse Sprokkels 2, p.8).
Het begraven van doden was een taak voor de koster en leverde hem extra inkomsten op. Geen wonder dat hij bij het indienen van het verzoek een rol speelde. In 1682 kregen de inwoners van Udenhout van de Raad van Brabant toestemming om hun doden te begraven rond de kapel. Van deze mogelijkheid is geen gebruik gemaakt. Voor zover bekend zijn er in de 17de eeuw geen lijken begraven rond de kapel. Er is een akte van drie Udenhouters op leeftijd die in 1680 verklaren dat de doden van Udenhout altijd zijn begraven in of bij de kerk van Oisterwijk. Er zijn wel enkele uitzonderingen: onlangs (in 1679 of 1680) het kind van Marcellus Bles in de kapel, een soldaat en enkele landlopers of *heidenen* bij de kapel. Mogelijk dat het verzoek om te mogen begraven uit 1679 betrekking had op deze uitzonderingsgevallen.
Er is een document uit 1714, opgesteld voor notaris De Velle in 's-Hertogenbosch waarin tientallen Udenhouters verklaren dat zij sinds 1679 diverse overledenen, in het document met naam genoemd, hebben begraven in Loon op Zand of Helvoirt. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de nabijheid van die begraafplaatsen voor Udenhouters die in de buurt van de Loonse Molenstraat of in Biezenmortel woonden.

In juni 1708 ontstaat er rumoer over het begraven in Udenhout in het Oisterwijkse dorpsbestuur en krijgt de secretaris van Oisterwijk de opdracht om *tot het weeren vanden ongehoorde nieuwicheijt* alles in het werk te stellen om dat te voorkomen. Ze spreken hierbij de angst uit dat Udenhout probeert om een zelfstandige parochie te worden tot schade van Oisterwijk. Koster Theodorus Hanewinkel schrijft ook een verzoekschrift waarin hij zich beklaagt dat hij door het gedrag van Udenhout inkomsten mis loopt.
Het exacte verloop van de gebeurtenissen is niet helemaal duidelijk maar het blijkt later dat Udenhout de jaarlijkse bijdrage van negen gulden aan Hanewinkel blijft betalen. Dat bedrag dient als bijdrage aan de huur van zijn huis. Dat blijven ze doen tot zijn overlijden in 1730. Dat was waarschijnlijk de prijs die ze moesten betalen om voortaan hun doden binnen Udenhout te mogen begraven.

Volgens het begraafboek van de Udenhoutse koster is de eerste dode begraven op 11 mei 1708. Het was de vrijgezelle Laureijs Jan Jacobs. In het fragment van de Oisterwijkse begraaflijsten uit 1708-1709 blijkt duidelijk dat in april nog doden uit Udenhout daar werden begraven, althans dat de koster er geld voor kreeg, en vanaf mei 1708 niet meer. Hij kreeg volgens de lijsten voor elke gewone begrafenis acht stuivers. Dat was overigens al vastgesteld in het reglement voor de koster van Oisterwijk uit 1674.
Het is dan ook geen wonder dat koster Theodorus Hanewinkel in 1710 in de pen klom om zijn gederfde inkomsten alsnog te krijgen. We moeten daarbij niet vergeten dat Udenhout en Biezenmotel ongeveer net zoveel inwoners hadden als Oisterwijk. Hij verloor dus de helft van zijn begraafinkomsten doordat er in Udenhout werd begraven. Ter ondersteuning van zijn verzoek verklaren in 1711 een flink aantal inwoners van de vrijheid Oisterwijk, met naam en leeftijd genoemd, ten behoeve van Theodorus Hanewinckel, dat van alle oude tijden die van Udenhout hun doden hebben begraven in de parochiekerk van Oisterwijk of op het kerkhof daar, en daarvoor de koster van Oisterwijk betaalden. Hanewinkel richt zijn verzoek aan de Raad van State, maar die geven hem uiteindelijk geen gelijk.
Langzaamaan komt de katholieke gemeenschap van Udenhout los van de Oisterwijkse parochie.

De Udenhoutse gelovigen begroeven hun overledenen rondom de kapel. In 1711 kocht het dorp een *baerkleet ten dienste van de dooden*. In 1721 kocht de gemeenschap nieuwe touwen (*zeel*) voor het begraven van de doden.
Het kerkhof kreeg een aarden wal met een toegangspoort vlak bij de kapel. In 1734 en 1735 werd er gewerkt aan de wal en de versteviging daarvan. Op de aarden wal kwam een heg van *doorneplantsoen*. Daarmee was het kerkhof een ingesloten ruimte. In de dorpsrekening staat jaarlijks een bedrag opgenomen voor het *scheeren van de heg staande om het kerkhof*.
In 1769 kreeg het kerkhof een nieuwe poort. De ruimte was beperkt en noodzaakte de regenten om in 1774 af te spreken dat op het kerkhof moest worden begraven *te beginnen naast de schoorstraat in den gewezen hof van den schoolmeester en vervolgens naast elkaar 't einde af*. In de dorpsrekening is sprake van de aankoop van een stuk land van de erfgenamen van Adriaen Vermeer om het kerkhof te kunnen vergroten. Dat stuk land was eerder de hof van de schoolmeester.
In de loop van de 18de eeuw werden er af en toe op kosten van de dorpsgemeenschap vreemdelingen begraven op het kerkhof.

In 1730, na de verzelfstandiging van de parochie Udenhout, probeert de opvolger van koster Hanewinkel, Jacob Sers, opnieuw oude rechten te doen gelden. Hij beweert, terecht, dat Udenhout de negen gulden voor de huishuur aan zijn voorganger heeft betaald. Nu weigeren ze dat verder te doen. Hij maakt bezwaar bij de Raad van State. Na diverse brieven over een weer, waarbij de hele kwestie van 1682 en 1708 opnieuw in documenten naar boven wordt gehaald, krijgt Udenhout gelijk en hoeven ze de negen gulden niet langer te betalen.
Eindelijk is de laatste financiële relatie met de parochie Oisterwijk verbroken. De Udenhoutse katholieken hebben het laatste draadje van de eeuwenoude relatie met de parochie Oisterwijk doorgeknipt. Ze zijn helemaal vrij.

De kapel als begraafplaats
In het begraafboek van Udenhout staat dat op 1 mei 1721 Maria, huisvrouw van Heijliger van Grevenbroek, is begraven *in de kerck*. Opmerkelijk. Er staat kerk en niet kapel. Ook bij de begraafaantekening van Hendrik de Lepper op 22 december 1725 staat achteraan geschreven *inde kerck*. Was dat de schuurkerk of toch de oude kerk in Oisterwijk?

Tussen 1734 en 1785 zijn er 35 personen begraven in de middeleeuwse kapel van Udenhout. Gezien de afmetingen is dat een behoorlijk aantal voor zo'n klein oppervlak. De kapel was er ook niet helemaal op gebouwd. In de kapelrekeningen komen met grote regelmaat posten voor die laten zien dat er nogal wat verzakkingen waren bij de graven.

Het begraven in de kapel kostte 2 gulden 50 cent. Die prijs bleef de hele periode gelijk. Het dichtmaken van een graf kostte aanvankelijk 4 stuivers maar vanaf 1746 betaalde de kapelmeester daar voortaan 6 stuivers voor. In 1750 waren er dertig *plavuijsen* nodig om een *ingezonken* graf te repareren. Met de *vraght* (het vervoer) en het leggen van de plavuizen kostte dat 1 gulden 50. Tussen 1754 en 1786 was er in negen jaar reparatie nodig aan graven en de vloer.
Het is bijzonder dat er bij het bouwen van de nieuwe kapel in 1788 helemaal geen sprake meer is van de graven. Wat is er gebeurd met de 35 graven die in de oude kapel lagen? Zijn die geruimd en in de nieuwe kapel ergens ondergebracht? De nieuwe kapel had een andere vorm dan de middeleeuwse kapel dus het is niet logisch dat de vloer met de graven is blijven liggen. In het hele proces van nieuwbouw komen de graven nergens aan bod. Misschien vinden we er ooit nog wat over terug. In de nieuwe kapel is niemand meer begraven.
Het was sowieso al bijzonder dat er katholieken zijn begraven in een protestantse kapel. Bijzonder dat de protestanten dat toelieten en bijzonder dat de katholieken dat wilden. Je zou nog kunnen denken dat de graven in de schuurkerk zijn gelegd, maar dat is zeker niet zo. De kapelrekening beschrijft verder alleen maar reparaties en onderhoud aan de kapel en niet aan de kerk. De kerkmeesters van katholieke parochie hadden hun eigen inkomsten en uitgaven voor het onderhoud van de schuurkerk.
De personen die zijn begraven in de kapel zijn opgesomd in bijlage 4 achter in dit boek.

Hoofdstuk 5

Oude rechten met voeten getreden
Udenhout betaalde de armen van Oisterwijk

Er ontstond een groeiende ontevredenheid in Udenhout over de financiële positie van de Udenhouters binnen de parochie Oisterwijk. Het groeiende inwonertal van Udenhout kwam dicht in de buurt van dat van Oisterwijk. Dat betekende onder andere, zoals we hiervoor al hebben gezien, dat de bijdrage van Udenhout in de inkomsten van de parochie van Oisterwijk steeds verder toenam. Datzelfde gold eveneens voor de inkomsten van de Tafel van de Heilige Geest (een soort armenfonds) in de parochie die arme parochianen ondersteunde. Naar verhouding kregen Udenhouters minder terug uit dat fonds van Oisterwijkers. Udenhout was een netto-betaler. Naast alle andere perikelen en problemen die de Udenhoutse katholieken ondervonden van de Oisterwijkse parochie kwam dit er ook bij.

In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis hiervan beschreven aan de hand van onderzoek door de archivarissen W.Fasel en P.Wuisman, vastgelegd in de publicatie “Geschiedenis van Udenhout” (1978).

De Heilige-Geesttafel
Kenmerkend voor de middeleeuwse parochie is onder andere de aanwezigheid van een Heilige-Geesttafel. De bedeling en ondersteuning van arme inwoners van de parochie vond plaats vanuit de Sint-Petrusbandenkerk in Oisterwijk. Dat gold eveneens voor de inwoners van Berkel.

De Heilige-Geestmeester of provisor beschikte over de kas en hij regelde de uitdeling van voedsel en kleding. Hij sloot contracten af tot uitbesteding van armlastigen en onder zijn toezicht deelde hij op Pasen en Kerstmis in de parochiekerk van Oisterwijk en op de woensdag na Pasen in de kapel van Berkel onder andere wijn en peperkoek uit. De Heilige-Geestmeester had naast of onder zich een inwoner van Berkel of Udenhout – de zogenaamde aalmoezenier – die in beide dorpen de uitdelingen verrichtte. Deze aalmoezenier nam niet deel aan de besluitvorming en mocht niet aanwezig zijn bij het afhoren van de rekening. Hij kreeg een afgepaste hoeveelheid rogge en klompen toebedeeld om te distribueren en verder zal hij geadviseerd hebben bij aanvragen om ondersteuning. De regenten van beide dorpen – de zetters en de borgemeesters – hadden evenmin invloed op de armenzorg en ook het afhoren van de rekeningen ging buiten hen om, aangezien dit recht toekwam aan de pastoor en de schepenen van Oisterwijk.
Of dit altijd zo was geweest, is twijfelachtig.

Eerste protesten in 1610
Op 29 oktober 1610 – dus midden in de Tachtigjarige Oorlog – richtten de borgemeesters van Berkel en Udenhout, alsmede een groot aantal inwoners, zich met een verzoek tot de pastoor, de Heilige-Geestmeester en de schepenen van Oisterwijk, waarin zij ten behoeve van hun arme inwoners hun oude rechten weer wilden uitoefenen. Hun verzoek kwam erop neer dat zij een deel van de gelden en goederen wilden ontvangen om naar eigen inzicht te verdelen. Zij verzochten ook dat hun eigen Heilige-Geestmeester met enkele inwoners aanwezig mochten zijn bij het afleggen van de rekeningen en dat zij voortaan zelf konden besluiten over het uitbesteden van armlastigen. Hun eisen werden diplomatiek van de hand gewezen en opvallend is dat, terwijl de Berkelse en Udenhoutse borgemeesters spreken over hun Heilige-Geestmeester, de Oisterwijkers in hun antwoord consequent spraken van aalmoezenier.

Hieruit blijkt dat de inwoners van Udenhout en Berkel “vroeger” – waarschijnlijk vóór de Tachtigjarige Oorlog – een zekere invloed hadden op het financiële beleid en een grotere verantwoordelijkheid hadden bij de verdeling van de inkomsten.

Het conflict wordt serieus vanaf 1715
In 1715 boterde het helemaal niet tussen Oisterwijk en Udenhout. In Oisterwijk resideerde als stadhouder van de kwartierschout Johan Hartong, die niet in zijn eerste vloek gesmoord was en die bij de geringste aanleiding mensen de mantel uitveegde. Hij was een verklaard tegenstander van wat voor zelfstandigheid van Udenhout dan ook, laat staan zelfbestuur voor het dorp. Hij probeerde voortdurend de regenten van Udenhout afhankelijk te maken van Oisterwijk en in de pas te laten lopen met de Oisterwijkse bestuurders, wat ze met kennelijk ongenoegen ondergingen. In 1715 probeerde Hartong ook de benoeming van de Udenhoutse aalmoezenier van de Heilige-Geesttafel – tot dan toe een van de weinige rechten van de Udenhoutse bestuurders – naar zich toe te trekken. Dat was een gevoelige schop tegen het zere been en een reden om zich te verzetten.

Het dorp Udenhout, dat zich door een groeiende bevolking en een daarmede gepaard gaande onafhankelijkheidszin begint te ontworstelen aan een situatie die zichzelf heeft overleefd, staat tegenover het in Oisterwijk zetelend gezag dat hardnekkig wil vasthouden aan oude rechten en geen oog heeft voor veranderde omstandigheden.

De regenten van Udenhout en Berkel wendden zich op 15 februari 1717 tot de Raad van State met een rekest, waarin zij stelden dat zijn “nooit anders dan op het stuk van justitie met de Vrijheid Oisterwijk verbonden zijn geweest” en altijd eigen aalmoezeniers en Heilige-Geestmeesters, alsmede eigen inkomsten binnen Berkel en Udenhout (tot wel 61 zakken rogge en 190 guldens aan geld) hadden bezeten, maar dat door oorlogen en andere oorzaken de armmeesters van Oisterwijk alles naar zich toe hadden getrokken en weigerden rekening te doen. Zij verzochten, dat de armmeester van Oisterwijk voor de Raad van Brabant gedaagd zou worden om rekenschap te geven en dat een vast reglement tussen Oisterwijk en Udenhout en Berkel ten aanzien van de armenzorg zou worden gemaakt. Ook beklaagden zij zich over Hartong, die hun armmeester had willen aanstellen, terwijl het een oude gewoonte was dat de dorpen dit bij toerbeurt deden op Driekoningenavond. De Oisterwijkse bestuurders dienden een verweerschrift in, maar de Raad van State bepaalde dat partijen voor de Raad van Brabant moesten verschijnen om indien mogelijk tot een vergelijk te komen.

Op 3 januari 1718 werd in het raadhuis van Oisterwijk een overeenkomst getekend, waarin werd bepaald dat de regenten van Berkel en Udenhout zelf hun armmeester mochten blijven aanstellen en dat deze door de stadhouder van Oisterwijk zou worden beëdigd. De armmeester zou jaarlijks 100 gulden, 18 mud rogge, een vierde part boekweit en drie vierde part harde rogge ontvangen om uit te delen. De armenrekening zou door schepenen van Oisterwijk worden afgehoord. Het akkoord gold voor twee jaren. Het geschil leek te zijn bijgelegd, maar van de uitvoering kwam niets terecht.

Ysselycke vervloeckinghen ende verwenschinghen
Berkel en Udenhout brachten de zaak opnieuw voor de Raad van State. Er volgde een zitting bij de Raad van State in Den Haag op 27 april 1718. De afgevaardigden van Udenhout en Berkel verschenen met een overvloed aan bewijs, maar de behandeling ervan kon niet doorgaan, omdat Hartong zijn stukken “in de haast was vergeten”. De stukken waren door een *erreur* in het raadhuis van Oisterwijk blijven liggen. De partijen werden naar huis gestuurd met de boodschap dat zij onderling bewijsstukken moesten uitwisselen en aldus beter voorbereid op een nader te bepalen dag terug te komen.

De regenten van Oisterwijk maakten in het geheel geen haast, zodat zij op 31 januari 1719 namens de beide dorpen door een deurwaarder werden gesommeerd om binnen een termijn van twee weken aan het bevel van Hunne Edel Mogenden te voldoen. De brave borst kwam

lijkwit uit het raadhuis van Oisterwijk gehaast, hevig ontsteld als hij was door de *ysselycke vervloeckinghen ende verwenschinghen* die de heer Hartong hem naar het hoofd slingerde.

Nettobetaler
In de bewijsstukken voor de Raad van State komt met name het onrecht naar voren dat de Udenhouters wel betaalden aan de Armentafel van Oisterwijk maar er nauwelijks iets van terugzagen.

De bewijsvoering was er vooral op gericht aan te tonen dat de vereniging van Udenhout met Oisterwijk nadelig was voor de armen in Udenhout. In de dorpen Udenhout en Berkel, die veel geld en koren opbrachten aan de Oisterwijkse armentafel, zo stelden de notabelen van Udenhout en Berkel, werden de nooddruftigen in Udenhout en Berkel aan een bittere ondergang prijsgegeven, aangezien Oisterwijk alles aan de eigen armen besteedde. Getuigen kwamen verklaren dat ouderloze kinderen bedelend langs de straten gingen en allang gestorven zouden zijn, indien zij niet door barmhartige dorpelingen waren gesteund, want Oisterwijk liet ze rustig verkommeren. In de bewijstukken staat ook het relaas van een oude man van ongeveer tachtig jaar, die bedelend ronddoolde, tot hij ziek werd en wekenlang in een oude tochtige schuur lag te zieltogen en tenslotte stierf. De Udenhoutse aalmoezenier was meerdere keren voor hem naar de armmeester van Oisterwijk geweest, maar deze wilde niet meer geven dan een paar klompen, want de schepenen hadden hem verboden aan de armen van Udenhout en Berkel uitdelingen te doen. Hartong zou hebben gebruld: *Voor de armen van Udenhout heb ik niets*.

De Raad van State oordeelt in het voordeel van Udenhout
Op 21 januari 1721, bijna vier jaar na het indienen van het verzoekschrift, komt de Raad van State tot een uitspraak. De armenzorg van Oisterwijk en die van Berkel en Udenhout werden gescheiden. De armenzorg van Berkel en Udenhout werd zelfstandig, althans op het gebied van de uitdeling. De armenzorg van Oisterwijk kreeg de plicht jaarlijks 100 gulden, 18 mud koren, een vierde part boekweit en drie vierde part rogge af te staan aan de armmeester van Berkel en Udenhout. Bij de benoeming van de armmeester voor Berkel en Udenhout bepaalde de Raad van State dat de regenten van Udenhout en Berkel een voordracht mochten doen van drie personen, waaruit de Oisterwijkse regenten de armmeester zouden kiezen.

De ergernis neemt verder toe
De moeilijkheden waren nog niet van de baan. Udenhout en Berkel kwamen al spoedig tot de ontdekking dat testamenten van overledenen, die expliciet geld hadden nagelaten ten behoeve van de Armentafel van Udenhout en Berkel, werden genegeerd. De dorpen ontvingen exact het door de Raad van State bepaalde kwantum en geen stuiver meer, terwijl de Oisterwijkse Armentafel zich de Udenhoutse legaten toe-eigende. Opnieuw kwam de Raad van Brabant eraan te passen om de gemoederen te bedaren.

Nog jaren later zien we dat Udenhouters heel nadrukkelijk bepalen in hun testament dat giften aan de Tafel van de Heilige Geest uitsluitend voor inwoners van Udenhout zijn. Dat doet onder andere Willem van Grevenbroek in 1756 als hij in zijn testament hooiland in Besoijen schenkt aan de armen van Udenhout met *seklusie en uijtsluijtinge van den armen van Oisterwijk*.

Hoofdstuk 6

Jan Willem Bergmans, Elias Brocken en Jan Robben

Eigenaren van de schuurkerken

Eerste schuurkerk: Jan Willem Bergmans

Zoals we hiervoor lazen was de eigenaar van de eerste schuurkerk in Udenhout Jan Willem Bergmans. Hij was een zoon van Willem Adriaan Peter Appels en Luijtgaerd Peter Govert van der Schoor. Willem Appels noemde zich ook Bergmans of Borchmans. Die naam was afkomstig van zijn over-overgrootmoeder Elisabeth Willem Borchmans die leefde omstreeks 1500. Haar naam is blijkbaar blijven hangen in de familie, waarschijnlijk omdat ze van goede komaf was. De nakomelingen van Jan Willem Bergmans gaan zich Borchmans of Burgmans noemen.

Het huis met schuur en schop kwamen in het bezit van Willem Appels in 1662 door koop van Adriaan Lambert van Hees en zijn waarschijnlijk omstreeks 1652 gebouwd. De gebouwen waren nog betrekkelijk nieuw toen ze begin 1672 of 1673 in gebruik kwamen als schuurkerk. De schuur lag dicht bij de kapel en daarom redelijk centraal in Udenhout.

Jan Bergmans stamde uit een gegoede familie en hij is omstreeks 1646 geboren. Al in 1684 vertrok hij samen met zijn mede-borgemeester Jan Jan Vermeer en kapelmeester Laureijs Hendrick Verhoeven naar Leuven. Er waren dringend reparaties nodig aan de kapel van Udenhout en zij zochten daarvoor financiering. De Sint-Gertrudis Abdij in Leuven wilde er niet voor betalen, dat was de verantwoordelijkheid van de Udenhouters zelf.

Jan Bergmans vervulde diverse functies en droeg zijn steentje bij aan de Udenhoutse gemeenschap en was nogmaals borgemeester in 1702 en 1711. Hij trouwde met Maria, dochter van Peter Cornelis Gijsbert van de Pas en werd in Udenhout begraven op 30 juli 1722. Zijn schoonvader bezat grond in de Achthoeven naast enkele percelen van Jan Bergmans. Hij trouwde dus met zijn buurmeisje.

In of kort na 1704 werd deze schuurkerk verlaten door de gelovigen die een nieuwe schuurkerk in gebruik namen om de hoek aan de Slimstraat. Jan Willem Bergmans ging zijn bezit weer gebruiken als woonhuis.

Tweede schuurkerk op het erf van Elias Brocken

Deze nieuwe schuurkerk stond aan de Slimstraat. Omdat we niet precies weten wanneer deze nieuwe schuurkerk in gebruik is genomen is de eigendomskwestie ingewikkeld. Als de nieuwe kerkschuur in 1704 of 1705 is gebouwd of aangepast voor de katholieke eredienst dan was de grond op dat moment in bezit van Leendert Jan van der Linden. Zijn weduwe Catharina vanden Nieuwenhuijsen verkocht het perceel met de kerkschuur op 19 januari 1707 aan Elias Brocken. In de akte is nergens sprake van een schuurkerk, alleen van een huis, schuur, schop en erf. Dat perceel van 5,5 lopen ligt naast dat van Willem Matheus Bergmans. Elias Brocken was al in 1704 getrouwd met Jenneken Bergmans, de dochter van deze Willem. Jenneke wordt in mei 1712 weduwe. Volgens het geldende erfrecht kwam het bezit van Elias Brocken toe aan zijn kinderen. Zijn vrouw Jenneke behield het vruchtgebruik. Zij hertrouwde op 19 februari 1713 met Jan Arnold Robben.

Jenneke Bergmans

De familie Bergmans woonde al zo'n anderhalve eeuw in Udenhout. Zij woonden op de Schoorstraat, voorbij de scherpe bocht bij Moffenhoeve rechts van de weg, waar nu de woningen Schoorstraat 22 en 24 staan, vroeger bekend als ’t Clappend Schoor en in bezit van de familie Van Broekhoven. In 1609 koopt Matheus Jan Matheus Cornelis (Bergmans) deze hoeve en landerijen van de erfgenamen van Jan Henrick Wouters.

Zijn kleinzoon Matheus Willem Bergmans trouwde in 1649 met Maria Sterts Rijken. De ouders van Maria bezaten onder andere gronden aan de zuid-westkant van de

Kreitenmolenstraat, vanaf de Slimstraat strekkende langs de Kreitenmolenstraat. Matheus en Maria erfden een deel van dat bezit en met name de grond op de hoek van de Slimstraat en de Kreitenmolenstraat. Het perceel grensde in de Slimstraat aan het bezit van Lambrecht van Hees en in de Kreitenmolenstraat aan het bezit van Andries Woestenborch.
Matheeus Bergmans heeft in 1698 een stuk van zijn erf ter grootte van een lopense grenzend aan het erf van Jan Andries Woestenborch, dus aan de Kreitenmolenstraat, verkocht aan Peter Adriaens van der Sterre. Het erf van Matheeus Bergmans was daarna nog vijf lopense groot.
In 1703 volgde de erfdeling van de nalatenschap van Matheeus Bergmans. Het goed *op de Cruysstraet* werd verdeeld onder de beide zonen Willem en Adriaen, ieder kreeg de helft, Willem het erf op de hoek grenzend aan de Slimstraat, en Adriaen het erf tussen Willem en het erf van Peter van de Sterre. Het erf op de hoek, dat aan Willem Matheeus Bergmans toekomt, bestaat bij deze erfdeling uit een huis en een varkenskooi en een brouwerij. Uit de beschrijving van de erfdeling kunnen we opmaken dat al in 1703 een brouwerij annex café was gevestigd in het pand op de hoek van de Slimstraat en de Kreitenmolenstraat.

Jenneken, dochter van Willem Bergmans, trouwde in 1704 met Elias Brocken. Hij kocht in 1707 een lopense land van haar oom Adriaen, grenzend aan het erf van zijn schoonvader Willem Bergmans. Voor Adriaen resteerde toen nog anderhalf lopense land, dat na zijn overlijden in 1709 door zijn erfgenamen wordt verkocht aan Leendert Gerits van der Staak.
In 1707 koopt Elias Brocken eveneens het goed van de buren aan de Slimstraat waar de kerkschuur op staat. Zij hadden dat in 1691 gekocht van de familie Van Hees.

Het huwelijk van Jenneken Bergmans en Elias Brocken duurde niet lang: Elias is begraven op 16 mei 1712 in Udenhout. Hij liet drie kinderen na waarvan de jongste, dochter Helena, twee dagen na haar vader werd begraven. Zijn andere dochter overleed in 1717. Zijn nalatenschap wordt pas in 1748 verdeeld tussen de kinderen van zijn ondertussen overleden zoon Heijliger en zijn schoonzoon Peter Verhoeven.
Willem Bergmans, de vader van Jenneke, is op 11 juli 1713 begraven in Udenhout. Jenneke was zijn enige erfgenaam. Hij was de tweede echtgenoot van zijn vrouw Lucia Schapendonk. In 1717 wordt de nalatenschap van Willem Bergmans en Lucia Schapendonk verdeeld onder de erfgenamen. Jan Arnold Robben, de tweede echtgenoot van Jenneken, krijgt dan de gebouwen op het perceel dat hij al via zijn vrouw in bezit had op de hoek van Kreitenmolenstraat en Slimstraat.

Nu is het hele goed van Willem Bergmans en de aankopen van Elias Brocken in handen van Jenneke Bergmans en haar man Jan Robben. Hun bezit strekt zich uit langs de zuidkant van de Slimstraat vanaf het kruispunt tot aan het huidige Fraterhuis. Hij is nu eigenaar van de schuurkerk aan de Slimstraat.

Jenneke Bergmans liet na het overlijden van Elias Brocken een inventaris van haar bezittingen maken ten behoeve van de latere erfenis aan de kinderen. Bij de roerende goederen stond onder meer vermeld:

- Huisraad
- Boerengereedschap, een hoogkar, aardkar, ploeg, eg, zadel, twee karzeilen, e.a.
- Brouwersgereedschap, een brouwketel ter grootte van 10 a 11 tonnen, 13 biertonnen, 20 halve tonnen, 4 kwart-vaten, een brouwerstrechter, 3 ocx-hoofden, een brouwkuip, een ondertob, een koelbak, een houten roerder, 4 biervloten, een bierboom, een eesthees.

Op het erf van Bergmans stond een brouwerij tevens herberg, op de plaats waar nu 't Centrum staat.

Jenneke Bergmans
De stambomen van de familie van Jan Robben en de familie van Elias Brocken hebben een interessante link. Omstreeks 1450 woonden in Udenhout Lambrecht Leijnen en zijn vrouw

Heilwich Brocken. Lambrecht had een bijnaam: *alias in den Plas*. Dat verwijst ongetwijfeld naar de plek waar ze woonden, in Udenhout aan de Slimstraat ter hoogte van de huidige Van Heeswijkstraat. Daar stond boerderij Ten Plas, die zo werd vernoemd naar de plas aan de overkant van de straat. Vroeger was daar de kermiswei, die grote delen van het jaar onder water stond.
De vader van Heijlwich Brocken heette Robrecht of Robbert. Waarschijnlijk de oudste zoon van Lambrecht Leijnen en Heijlwich Brocken kreeg de naam van zijn grootvader: Robbrecht. Zijn nakomelingen gaan zich na verloop van enkele generaties Robben noemen.
Of Elias Brocken ook van deze Robbrecht Brocken afstamt is nog niet bewezen.

Vijf generaties later woonden de stamhouders Robben in Berkel, aan de weg van Udenhout naar Berkel in de bocht vlak voorbij de weg naar de Berkhoek. Daar woonden Aert Robben, (geboren omstreeks 1646 en overleden vóór 1725) en zijn echtgenote Jenneke Elias Brocken. De zus van Aert Robben, genaamd Adriana, was getrouwd met Heijliger Elias Brocken, de broer van Jenneke. Hier zijn beide families innig met elkaar verweven.
Jan Arnold Robben, zoon van Arnold Jan Robben en Jenneke Elias Brocken, geboren in 1680, trouwde in 1713 met Jenneke Bergmans, weduwe van Elias Heijliger Brocken, zoon van Heijliger Elias Brocken en Adriana Jan Robben.
Elias Brocken en pastoor Elias Robben zijn beiden vernoemd naar hun grootvader: Elias Jan Brocken. Zij waren volle neven aan twee kanten aan beide kanten van de familie.

Zo zal Jenneke Bergmans in de tijd dat zij was getrouwd met Elias Brocken en als zij op bezoek gingen bij hun oom en tante Aert Robben en Jenneke Brokken Jan Robben hebben leren kennen, jaren later haar tweede echtgenoot.

Hoofdstuk 7

Broer Elias Robben naar Udenhout gehaald

Jan Robben verbiedt de Oisterwijkse pastoor het “kerkehuis”

Jan Robben had een broer die priester was
Als eigenaar van de schuurkerk was Jan Robben direct mede-verantwoordelijk voor het wel en wee van dat gebouw. Het was strikt genomen zijn eigendom, ter beschikking gesteld aan het Roomse kerkbestuur en de gelovigen van Udenhout en een deel van Berkel.

Jan kreeg enkele jaren na zijn huwelijk met Jenneke Bergmans een sterke troef in handen die in het voordeel van Udenhout en Berkel was. Zijn eigen jongste broer Elias was in 1711 aan de universiteit van Leuven een studie in de theologie begonnen. Elias Robben ontving daar in 1720 de priesterwijding. Na de voltooiing van zijn studie kreeg hij de parochie Empel toegewezen en werd daar pastoor. Pastoor Robben heeft daar slechts maximaal één jaar gewerkt.

We weten niet waar het initiatief lag en dat zullen we ook niet meer achterhalen. Misschien was het Jan Robben die zijn broer motiveerde om naar Udenhout te komen, terwijl die broer wist dat het pastoorschap van Udenhout nog geen gelopen race was. Maar misschien was het toch Elias Robben zelf die met het idee kwam naar Udenhout te komen en gewoon brutaal aan de slag te gaan als pastoor van Udenhout. Maar hoe het ook gebeurd is, Elias Robben zegde zijn pastoorschap in Empel op en kwam naar de Udenhoutse schuurkerk. Misschien heeft hij nog even ingewoond bij zijn ouders in Berkel, misschien woonde hij in bij zijn broer Jan.

Vanaf nu hadden de broers Jan en Elias een klus te doen: zorgen dat er formele goedkeuring kwam voor een zelfstandige parochie. Om dat te realiseren kozen ze niet meer voor de lijn van pastoors en hun bazen, maar kozen ze voor de politieke weg. En dat lukte aardig snel.

Goedkeuring van de Staten-Generaal
Elias Robben kreeg op 22 januari 1722 – zijn 31ste verjaardag – toestemming van de Staten-Generaal om *te Udenhout en Berkel den Roomschen Godsdienst te assisteren ende exerceren*. Hij was toen nog pastoor in Empel.
Hij stuurde op 4 februari 1722 een verzoekschrift naar de Staten Generaal van de Republiek der Nederlanden waarin hij verklaarde dat hij ondanks de toestemming van 22 januari *als nu wierd verboden om zijne dienst te doen in ‘t gemeenen kerk huijs, met verdere dreijgementen*. Het verzoek gaat naar de kwartierschout van Oisterwijk voor advies. Het is in de vergadering van 15 juni 1722 dat de Staten Generaal besluiten om Elias Robben toestemming te geven *om in het kerkenhuijs te Udenhout den Roomschen godsdienst te mogen assisteren ende excerceeren*.
Met deze toezegging op zak kon de apostolisch vicaris van ‘s-Hertogenbosch P. Govarts, die resideerde in Mechelen, op 7 juli 1722 de priester Elias Robbens autoriseren *van ten dienst van de gemeente van Udenhout en Berkel zal mogen het woord godts te prediken, de inwoonders biechten te hooren en aan hun den heijlige sakramenten te administreeren.*

Elias Robben liet zich aan het woord *assisteren* niets gelegen liggen en gedroeg zich van meet af aan als pastoor. Hij doopte, trouwde en deed de uitvaarten zonder inmenging van de Oisterwijkse pastoor te dulden. Zijn eerste doop schreef hij in op 9 augustus 1722. Dat was de inschrijving van Adriana, dochter van Petrus Wouter van Irsel en Elisabeth Adriaen Vermeer.

De Oisterwijkse pastoor, inmiddels was dat Johan Smits, kon dit niet over zijn kant laten gaan. Hij deed nog een poging om de nieuwe werkelijkheid ongedaan te maken. Hij kwam in het geweer en spande ook de abt van Sint-Gertrudis in Leuven voor zijn karretje. Maar hun gezamenlijk verzet leidde dit keer tot niets. De Staten-Generaal wees hun bezwaar af op 17 juni 1723.
De apostolisch vicaris Pieter Govaerts, die nog een bemiddelende rol had proberen te spelen, bevestigde de nieuwe bevoegdheden van Elias Robben. Op 27 juni 1723 stelde de vicaris dan ook Elias Robben aan tot pastoor te Udenhout. In tegenstelling tot zijn vorige akte, die van 7 juli 1722, gebruikte hij op 27 juni 1723 termen zoals *pastoor*, *parochie* en *parochianen*. Na een strijd van 50 jaar had Udenhout niet alleen een eigen priester maar zelfs een eigen pastoor.

De Oisterwijkse pastoor bleef tegenstribbelen
De Oisterwijkse pastoor Johan de Winter was in 1718 opgevolgd door de Oisterwijker pastoor Johan Smits. Deze was duidelijk in de voetsporen van zijn voorganger getreden en bleek niet van plan het onvermijdelijke te accepteren. Met andere woorden, pastoor Smits bleef pastoor Robben als zijn assistent beschouwen en daarmee de schuurkerk van Udenhout tot zijn werkterrein rekenen.
De regenten van Udenhout hadden aan die opstelling geen boodschap en weigerden al snel na de benoeming van Robben de jaarlijkse cijns en turf aan de Oisterwijkse pastoor te betalen. De controversiële opstelling van Oisterwijk en Udenhout moest vroeg of laat tot uitbarsting komen. Uitgerekend op het feest van Onnozele Kinderen, 28 december 1723, verscheen pastoor Smits in de schuurkerk van Udenhout, kennelijk met de bedoeling de Onnozele-Kinderenmis te lezen. De kerkmeesters Leendert Smits, Arien Anthonis van Iersel en Adriaen Jan Cruijssen waren allen aanwezig en voordat pastoor Smits de misgewaden aan kon doen vertelden ze hem: *Wij danken u uyt naem van de gemeente voor uwen dienst. Wij hebben uwen dienst niet meer van doen*.
Getuigen zagen dat Elias Robben *meteen den casuijfel in de sacristie bragte en dat Elisabeth van den Boer costeresse in de kerck aldaer denselven aenstons opsloot.* Jan Robben beriep zich op zijn eigendomsrecht en riep de Oisterwijkse pastoor toe: *Ik verbied u het kerckenhuijs, datge daer voortaen sult hebben uijt te blijven, want tis mijn huijs*. Pastoor Smits wilde van geen toegeven weten en besloot toch de mis te gaan lezen. Opnieuw trad Elias Robben handelend op. Hij pakte het misboek en stuurde er iemand mee weg. Hij pakte ook het witte kleed van het altaar en wierp het naar iemand toe die het eveneens naar buiten bracht. Voor pastoor Smits zat er niets anders op dan onverrichterzake weer naar Oisterwijk te gaan.
Drie dagen later herhaalde zich de situatie toen pastoor Smits de priester Rogier van Zuylen naar Udenhout had gezonden om de mis te lezen. Ook hem werd dat belet. Die ochtend had pastoor Robben al een mis opgedragen en daarin opgeroepen *om als ze* (pastoor en/of kapelaan van Oisterwijk) *wederom wouden komen presideren en schandaal te plegen, dat men sulcx souden tegengaan en helpen beletten, was het niet met gemoede, dat men het alsdan met kragt en gewelt soude doen*. Een pastoor die oproept tot geweld, dat was nieuw in Udenhout. Maar het hielp wel: de pastoor van Oisterwijk gaf zijn verzet op en de Udenhoutse parochie was zelfstandig.

Hoofdstuk 8

Pastoraat van 1722 tot 1765

Elias Robben, eerste pastoor van Udenhout

Geboren en opgegroeid in Berkel

Elias is geboren in Berkel en gedoopt op 22 januari 1691 in de kerk van Oisterwijk. Zijn ouders waren Arnoldus Jan Robben en Joanna Elias Brocken. Elias Robben was in het gezin de derde zoon met de naam Elias. De twee broers met dezelfde voornaam zijn jong gestorven. Dat kwam in die tijd wel vaker voor. Zijn naam Elias, een niet alledaagse naam in die tijd, kwam van zijn grootvader van moederszijde af en was niet ongebruikelijk in zijn familie.

Elias Robben kwam uit een gezin waarin elf kinderen zijn geboren. Daarvan bleven uiteindelijk zes kinderen in leven, drie jongens en drie meisjes. Hij was de jongste van het gezin. Zijn broer Jan huwde met Jenneke Bergmans. Zij was weduwe van Elias Heiliger Brocken, een volle neef van haar tweede echtgenoot. Via dit huwelijk kwam de Udenhoutse schuurkerk in handen van Jan Robben.

De eerste pastoor stamt uit een oud Udenhouts geslacht. Zijn directe voorvader Lambrecht Leijnen was als vertegenwoordiger van de Udenhoutse dorpsgemeenschap in 1488 direct betrokken bij de totstandkoming van de overeenkomst met de pastoor van Oisterwijk die ging over de op te richten kapel in Udenhout. De familie was zowel woonachtig in Berkel als in Udenhout. Hij was meerdere jaren kapelmeester van de *Cruijsstraetse capelle*.

Elias groeide op in een redelijk welgesteld boerengezin in Berkel. Helaas is er niets bekend over de schoolopleiding van Elias. Ging hij naar de dorpsschool in Udenhout? Was er een dorpsschool in Berkel? Er is een vermelding van een schoolmeester genaamd Embrecht van der Laarschoet in 1677 maar verder staat er niets op papier over het onderwijs in Berkel. Misschien ging Elias op enig moment naar een Latijnse school. Die was nodig om tot een universiteit toegelaten te worden. Er was een Latijnse school in Tilburg en in Oisterwijk. Maar misschien kreeg hij dat onderwijs in 's-Hertogenbosch? We weten het helaas niet. Het is in ieder geval zeker dat hij een vooropleiding heeft gehad voordat hij in Leuven kon gaan studeren.

Studeren in een verre stad was een heel avontuur. Al snel ontstonden er studentenverenigingen, meestal een groep studenten uit een bepaalde stad, zoals 's-Hertogenbosch of Breda, of streek. De studenten uit de Meijerij richtten hun eigen studentenvereniging op, een voor de filosofie- en een voor de theologiestudenten. De studentenlijst van de theologen vermeldt in 1711 de inschrijving van *Aelias Robben ex Berckel*. Achter zijn naam staat nog: *D. et F. Past. in Udenhout. Gratias egit Vicario nostro 1765 relinquens pastoratum suum alteri adhuc moratur ibidem*. De hoofdletter “D” staat voor *Decanus* (deken) en de “F” voor *Fiscus* (penningmeester). Die beide functies zullen betrekking hebben op zijn studententijd en zijn rol in de studentenvereniging.

Het studeren aan de Universiteit van Leuven was een kostbare zaak. Elias Robben heeft ongetwijfeld in Leuven gewoond tijdens zijn studie. Gelukkig was zijn familie draagkrachtig en kon voldoende geld opbrengen om de studie te bekostigen.

In 1714, Elias is dan 23 jaar en studeert in Leuven, krijgt hij van zijn vader Aert Jan Robben een jaarlijkse toelage. Het gaat om een bedrag van honderd gulden per jaar. Dat is de opbrengst van de verpachting van een hoeve gelegen in *het lock* in Berkel. Daarbij kwam nog 48 gulden, de inkomsten van een verhuurd perceel hooiland in Waalwijk. Deze

inkomsten ten behoeve van Elias hebben ongetwijfeld tot doel gehad om de bekostiging van zijn studie aan de Leuvense universiteit mogelijk te maken.

Na het afronden van zijn studie ging Elias Robben op zoek naar een parochie waar hij zich nuttig kon maken. In 1721 was hij pastoor te Empel. Hij staat genoemd in het doopboek waar hij in september of begin oktober 1721 is gaan werken. In augustus 1722 doopte een nieuwe pastoor in Empel zijn eerste dopeling. Elias Robben is dan al vertrokken naar Udenhout. Zijn ouders hebben zeker een rol gespeeld bij zijn komst naar Udenhout. De hardnekkige houding van Oisterwijk kon op steeds minder steun rekenen, ook van de instanties die er over gingen. Dat hebben de Udenhoutse bestuurders ongetwijfeld gemerkt. Hun redenatie was waarschijnlijk dat een priester uit de eigen plaats, bekend met de situatie en verbonden aan de beide dorpen, een sterke troef was om de onverkwikkelijke situatie te beëindigen. Het is waarschijnlijk ook daarom dat de pastoors zich omschreven als pastoor van Udenhout en Berkel. Al bij de stichting van de kapel was een deel van Berkel gerechtigd om de kapel aan de *cruijsstraet* te gebruiken. Omdat Elias Robben zo'n sterke wortels had in beide dorpen bezat hij een plaats om te wonen en beschikte hij over inkomsten. Mocht de strijd voor een eigen parochie vele jaren in beslag nemen, dan was dat geen probleem.

Hiervoor stond al dat pastoor Robben zijn eerste doop in het kersverse doopregister schreef op 9 augustus 1722. Vooraan in het doopboek schreef Elias Robben, waarschijnlijk met enige trots: *Hic est liber baptismalis de Udenhout separatae parochiae de Oosterwijck per reverendissimum dominum Petrum Govarts, vicarium apostolicum dijoceseos Buscoducensis, formatus a domino Elia Robbens, tunc temporis praefatae parochiae protopastore.* De vertaling luidt: Dit is het doopboek van Udenhout, los gemaakt van de parochie Oisterwijk door de eerbiedwaardige heer Petrus Govarts, apostolisch vicaris van het bisdom 's-Hertogenbosch, [en dit boek is] aangelegd door heer Elias Robbens, in die tijd de eerste pastoor van de voornoemde parochie.
Op een later tijdstip, want hij schreef dit door de eerste doop heen, voegde hij daar nog aan toe: *Notandum tamen quod plures ante ipsum ad dictum pagum a suo legitimo superiori missi sint, ast brachio seculari expulsi sunt*, vertaald: Het moet toch worden opgemerkt dat velen vóór hem naar de genoemde streek zijn gestuurd door hun wettige overste, maar door de wereldlijke arm (= overheid) zijn verdreven.
Daarmee vatte hij de ontstaansgeschiedenis van de parochie Udenhout in een notendop samen.
Nog een bijzonderheid, aardig om te vermelden omdat het wat zegt over de opleiding van Elias Robben: het woord *dijoceseos* is grammaticaal verbogen volgens het Grieks (ἡ δῖοίκησῖς => genitief: τῆς δῖοικήσεως), niet volgens het Latijn. Elias Robben had dus mogelijk een (basis)kennis Grieks.*
[Vertaling van het Latijn door Mark Vermeer]*

De pastoor noemde zich *pastoor van Udenhout en Berkel*. Een deel van de inwoners van Berkel gingen in Udenhout naar de kerk vanwege de afstand tot de kerk in Oisterwijk.

Elias Robben huurde in maart 1723 de Grote Strijdhoef. Hij was natuurlijk niet van plan om deze hoeve zelf te gaan bewerken dus hij verhuurde de hoeve op dezelfde dag aan Cornelis Jacob van Roessel. Hij reserveerde voor zichzelf de *agtertse woning, den hoff ent somerhuijs met de viswouwer en de helft vanden bogaert* om van daaruit zijn parochianen te bedienen. Daarmee gaf hij duidelijk aan dat hij niet van plan was om snel te vertrekken.
Hij leende op 17 juli 1723 zeshonderd gulden van de nalatenschap van de heer Van Hees, executeur was Theodorus van Berckel. Jan Robben en Willem van Grevenbroek zijn de borgen voor deze aanzienlijke lening. De lening is afgelost op 23 juni 1745. De akte is opgemaakt door notaris Willem Mans in Den Dungen. Dat geld is ongetwijfeld mede gebruikt om wat financiële armslag te hebben in de nieuwe parochie.

Eind december 1726 of begin 1727 is de moeder van pastoor Robben overleden. In het testament dat zij opmaakt op 23 december 1726 verdeelt zij haar nalatenschap onder haar zes kinderen.

“De oude pastorie”
We zagen al eerder dat Elias Robben zijn intrek had genomen in een deel van de grote Strijdhoef dat hij gebruikte als pastorie. De nieuwe parochie was nog niet voorzien van een eigen pastorie en beschikte blijkbaar ook nog niet over de middelen om er een te bouwen. In de loop van 1760 werd begonnen met de bouw van kasteel De Strijdhoef. Dat betekende dat de pastoor op zoek moest naar een nieuw onderkomen.

Zijn kapelaan Jacobus Watrin was ook aangewezen op een gehuurde woning. Hij huurde een deel van het huis van Jan Louis van Cattenburgh in de Mortel. Kapelaan Watrin kwam uit een zeer bemiddelde Bossche familie. Het zal geen toeval zijn dat zijn moeder op 29 maart 1760 een woning kocht aan de Slimstraat (nu nr. 110-114), niet al te ver van de schuurkerk. Die woning droeg aan het eind van de 18de eeuw de naam Vijverlust, waarmee waarschijnlijk de uitstraling van het gebouw tot uitdrukking werd gebracht. Hiermee kreeg Udenhout zijn eerste pastorie. Hoewel het gebouw geen eigendom was van de kerk van Udenhout, was het voor de Udenhouters duidelijk dat daar de pastorie gevestigd was. Na de bouw van een nieuwe pastorie door de parochie in 1788 zou dit huis en de plaats waar het stond nog lange tijd de naam “de oude pastorie” dragen.

Door deze samenloop van omstandigheden kwamen pastoor en kapelaan(s) te wonen in hetzelfde huis. Dat was niet gebruikelijk. De kapelaans kregen bij hun bezoldiging een toelage voor het huren van een eigen woning. In Udenhout konden de kerkregenten dat geld in hun zak houden. Ze zullen waarschijnlijk voor een heel schappelijke prijs gehuurd hebben.

Tijdens het pastoorschap van Elias Robben, dat meer dan 40 jaar duurde, ontwikkelde de nieuwe parochie zich verder. De bevolking groeide langzaam maar zeker en daarmee ook het aantal katholieken in Udenhout en Berkel. Die groei noodzaakte de parochie om de schuurkerk te verbouwen. Daar heeft Elias Robben ongetwijfeld een rol bij gespeeld.
De schuurkerk die omstreeks 1704 was gebouwd was uitgeleefd. Restauratie bood geen soelaas meer en nieuwbouw was nodig. In 1740 ging het verzoek naar de Staten-Generaal in Den Haag met ontwerptekeningen en al. Zoals hiervoor al is beschreven kwam er een nieuwe schuurkerk, gebouwd met de gulle giften van de Udenhoutse en Berkelse gelovigen.

In 1752 liet het kerkbestuur het interieur van de kerk veranderen. Gelet op de ervaringen van 1740 probeerden ze dat zonder vergunning voor elkaar te krijgen. Dat gaf ze meer vrijheid van handelen en zo hoefden ze zich niet strikt aan de regels te houden of hun voorgenomen ontwerp aan te passen. Helaas was het toezicht alert en toen die er achter kwamen dat er zonder toestemming een verbouwing had plaats gevonden volgde een kort conflict. De deurwaarder dwong pastoor Elias Robben en het kerkbestuur om de vergunning voor de verbouwing te laten zien. Dat konden ze natuurlijk niet. Om verdere problemen te voorkomen stuurde het kerkbestuur met duizend excuses een verzoekschrift naar de Staten-Generaal om alsnog goedkeuring te krijgen. Het liep met een sisser af.

Het was in ieder geval in deze tweede schuurkerk al gebruik om een vaste plaats of bank te pachten. Jenneke Bergmans bezat vanzelfsprekend ook een *zekere bank of sitplaats in de Rooms Kattolijke kerk binnen Udenhout*. Dat blijkt uit een verklaring die in 1784 is opgemaakt. De erfgenamen van Jenneke Bergmans, overleden in 1748, lieten Gijsbert van Rijswijk, 86 jaar oud, en Adriaan Jan Vermeer, 79 jaar oud, verklaren dat Jenneke altijd een bank heeft bezeten en gebruikt tijdens haar leven.

Diefstal

Er waren ook tegenslagen te verwerken. In de nacht van 24 op 25 maart 1754 waren er dieven actief in de Udenhoutse schuurkerk. Volgens een verklaring van *Maria Jan Woestenburgh (*kosteres*), Adriaan Janse van Rooij en Wouter Ariens Verhoeven (kerkmeesters van het Roomsche kerkenhuijs in Udenhout)* hadden de dieven twee ruiten uit een van de ramen gehaald, waarmee ze zich toegang verschaften tot het gebouw. De inbrekers stalen *een soo genaamt Silvere Wereltje met een kruijs er boven, hebbende van onderen een pennetje waar meede het selve was gestelt off gestooken in de hand van een beeltje van een kintje, welke het Lieve Vrouwe beelt op haar arm heeft.* Ze waren ook in de sacristie geweest en hadden daar een kastje opengebroken en geld meegenomen.
Op 2 juli 1754 kwam de heer Juijn, *stadhouder aan het Hoog Officij der Stadt en Meijerij*, naar de Udenhoutse schuurkerk en die had precies zo'n zelfde wereldbol met kruisje, die ook nog precies bleek te passen in de hand van het Kindje Jezus. De drie Udenhoutse getuigen zeiden in de verklaring van 3 juli wel dat het nieuwe zilveren wereldje precies paste, *van goed fatsoen en model* was, maar durfden toch niet te verklaren dat het om hetzelfde zilveren wereldje ging.

Koperen kandelaars
Op 29 april 1756 begroef pastoor Elias Robben een van zijn neven: Willem van Grevenbroek, zoon van zijn zuster Maria Robben. Hij was ongetrouwd. Volgens verklaring van vele jaren later, in 1790, had hij bezoek gekregen van Wouter Verhoeven, regent van de Roomse kerk in Udenhout. Dat bezoek had tot doel Willem te bewegen iets te schenken aan de schuurkerk van Udenhout. Wouter Verhoeven had een voorstel. Hij zei, dat de kerk wel een zilveren wierookvat kon gebruiken. Willem van Grevenbroek had echter een ander idee. Hij wilde wel enkele koperen kandelaars schenken, die hij zou laten maken in 's-Hertogenbosch.

Elias Robben deed afstand van zijn pastoorschap in januari 1765. Op 7 januari schreef hij met bevend maar goed leesbaar handschrift zijn laatste huwelijk in het huwelijksregister. Het daaropvolgende huwelijk, op 29 januari 1765, is ingeschreven door zijn opvolger, pastoor Watrin.
Hij had een goed tijdstip gekozen om de fakkel over te dragen. Hij heeft vast gevoeld dat zijn gezondheid hem in de steek liet. Enkele dagen voor zijn dood, op 6 mei 1766, maakte hij zijn testament op voor de schepenbank van Oisterwijk. Zijn huishoudsters kregen een ordentelijke uitzet. Voor het overige ging de erfenis naar zestien erfgenamen in de familie Robben. Wel kregen de erfgenamen de opdracht mee om elk jaar een betaling te doen aan de armentafel van Udenhout en Berkel. De betaling bestond uit *sestien vaaten Rogge, bossche maat*.

Pastoor Robben werd begraven op 17 mei 1766 in de kapel van Udenhout. Het zal ongetwijfeld een droevige dag zijn geweest voor de Udenhoutse gelovigen.

Portret
Er is een portret van pastoor Robben geschilderd, dat in bezit was van de Diessense pastoor Adrianus van Iersel, een broer van burgemeester Sjef van Iersel (burgemeester van 1865 tot 1900). Pastoor Van Iersel heeft omstreeks 1901 het portret geschonken aan de Udenhoutse parochie en kreeg het portret een plaatsje in de pastorie.
In 1927 is het portret door kunstschilder Ger Jacobs uit Vierlingsbeek helemaal gezuiverd, opgehaald en enigszins vergroot. Vervolgens is het portret in een vergulde lijst geplaatst.
In 1949 is het portret opnieuw gerestaureerd, nu door Nic van Roosmalen uit 's-Hertogenbosch.

Kapelaans onder pastoor Robben
Hoewel de pastoor van Oisterwijk het altijd heeft bestreden, was de uitgestrektheid van Udenhout en Berkel een probleem voor de kerkelijke bediening. Dat bleek eigenlijk al meteen bij de oprichting van de parochie Udenhout: nog in 1722 kreeg Elias Robben er een

kapelaan bij. De parochie telde meer dan duizend zielen over een zeer uitgestrekt gebied, van Berkel tot de Zandkant en van ‘t Winkel tot de Loonse Hoek.

Everardus de Bever, 1722-1731
Everardus de Bever, geboren te Boxtel, studeerde te Leuven. Bij de oprichting van de parochie Udenhout werd De Bever als kapelaan aan pastoor Robben toegevoegd. Bijna tien jaar heeft De Bever als kapelaan gefunctioneerd in de houten schuurkerk. In 1731 werd Everardus de Bever benoemd tot pastoor te Orthen, dat hij zou blijven tot aan zijn dood in 1739.

Henricus Brok, 1731-1738
Henricus Brok, geboren te Oisterwijk, studeerde te Leuven. Vicaris Gisbert van der Asdonck, dekenpastoor van Oirschot, benoemde hem in 1731 tot kapelaan in Udenhout en in 1738 tot pastoor te Baardwijk. Hij is overleden in 1742.

Adrianus Mulders, 1738-1750
Adrianus Mulders, geboren in Drunen en oud-student van Leuven, benoemd tot kapelaan te Udenhout op 24 april 1738. Hij woonde waarschijnlijk in bij zijn pastoor. Hij mocht in 1741 de bouw van een nieuwe schuurkerk meemaken. In 1743 verving hij tijdelijk Franciscus Lelivelt, pastoor van Helvoirt, die enkele weken vanwege familiezaken afwezig was. Hij werd in 1750 benoemd tot pastoor te Best, waar hij op 2 april 1762 overleed.

Franciscus Piggen, 1750
Franciscus Piggen, geboren te Tilburg, studeerde te Leuven. Was in 1745-1746 kapelaan van de Sint-Jan in Den Bosch en van 1746 tot 1750 kapelaan te Leende. In dat laatste jaar volgde zijn overplaatsing naar Udenhout. Hij had een zeer zwakke gezondheid. Hij is in Udenhout in de kapel begraven op 21 december 1750.

Jacobus Watrin,1750 -1765
Jacobus Wat(e)rin(g), omstreeks 1717 geboren in 's-Hertogenbosch, studeerde te Leuven. Vanaf 1750 kapelaan in Udenhout. Hij werd in 1765 de tweede pastoor van Udenhout.

Bijlagen

Bijlage 1
Overzicht van bekende priesters/rectoren van de Udenhoutse kapel
1480, 1483, 1484 en 1488 Floris Gijsbrecht Floris Jan Oghenzoon
voor 1517 Gerard Nulant (later pastoor van Strijen)
1517 Dominus Romboldus Godefridi
1518 Embrecht Jans de Clerck
1537, 1542 Rector Nicolaus Doert van Hall
1556, 1560 Adrianus Appels
1598 Frans Goossens van der Borcht
1608-1609 heer Aert Benedictus
1615-1639 heer Gielissen
1618, 1625, 1648 heer Everart Henricx

Bijlage 2
Lijst van bekende kerkmeesters van de kapel
Lambrecht Leijnen (1480, 1483, 1488)
Jan Meeus (1480, 1483, 1488)
Cornelis Peter Vannis (1526, 1530)
Jan Jan van Heese (1526)
Peter Sijmons (1645-1646)
Cornelis Peter Ghijsberts (1646-1647)
Wouter Aert de Ridder (1647-1648)
Jan Jan Vermeer (1670)
Arnold Gerit Pijnenborg (1684)
Lourens Adriaan Witlox (1681)
Cornelis Peter van Dall (1688)
Henrick Goijaert Vermeer (1692)
Cornelis Cornelis Jacops (1693)
Willem Mattheus Bergmans (1693-1697)
Niclaas van Rijmlan (1698-1709)
Jan Adriaen van der Sterre (1710-1731)
Christiaan Broeksmit (1731-1767)
Daniel Broeksmit (later zijn weduwe Petronella Faro)(1767-1799)
Francis Brocken (1767)
Francis Jan Verhoeven (1767)
Dirk de Vroe (1800-1806)

Bijlage 3
Inkomsten in 1518
In de loop van de jaren schenken meerdere Udenhouters inkomsten aan de kapel. De eerste lijst met een overzicht van de inkomsten stamt uit 1518. De lijst is opgemaakt door de schepenbank van Oisterwijk op verzoek van Jacop Buckincks en Jan Nulants. Zij verklaren dat de opbrengsten van dit *cedulleken* eerder toekwamen aan Gerard Nulant, broer van Jan, nu pastoor van Strijen. Embrecht Jan die Clerck was in 1518 *rectoir vande capellen van sunte Lambrecht* in Udenhout en kreeg deze inkomsten.
In hun aanhef noemen de schepenen de bisschop van Luik en mogelijk diende deze akte om aan hem verzonden te worden.

12 lopen rogge erfpacht uit Helvoirt van Goijaert Goossens (1648 idem)
4 lopen rogge erfpacht van Willem Gerits op Hooghout (1648 idem)
6 lopen rogge erfpacht van Lambert vanden Heesacker (1648 idem)
15 lopen min vierdevat rogge erpacht van Goeijaert Mutsarts uit Tilburg bij Enthoven
1 lopen rogge erfpacht van Cornelis Peter op de Groenstraat

1 lopen rogge erfpacht van Meeus Kempelants aan die Seshuijsen (sic)
1 lopen rogge erfpacht van Joirden Peters, eerder van Margriet Huijben (1648 idem)
4 lopen rogge erfpacht van Willem Zegers in Gestel die koster (1648 idem)
1 lopen rogge erfpacht van Nees Jan Lemmens huijsvrouw op de Groenstraat (1648 idem)
17 lopen losrogge van Ghijb Melis in Udenhout
2 mud rogge erfpacht van Jan Wouters in Udenhout
17 lopen rogge erfpacht van Jan Aerts in Oisterwijk
4 lopen rogge erfpacht van Anthonis Meeus in Udenhout (1648 idem)
In totaal bedroegen de inkomsten zeven mud en drie vierdevat rogge

Bijlage 4
Lijst van namen begraven in de kapel van Udenhout

De eerste die in de kapelrekeningen voorkomt als begraven in de kapel aan de Kruisstraat is Jan van der Sterren die op 25 november 1734 wordt begraven. Hij was de kapelmeester geweest van 1710 tot en met 1731. Dat was de periode waarin Udenhout een zelfstandige parochie werd. Het is opvallend dat hij als katholiek in een protestantse kapel is begraven. Zijn zoon Adriaan trouwde met Anna, dochter van Adriaan Joost van Iersel. Na het overlijden van Adriaan in 1731 hertrouwde zij met Heijliger Elias Brocken, zoon van Elias Heijliger Brocken en Joanna Willem Bergmans.
Op 11 september 1739 werd Jenneke Adriaan Vugts, weduwe van Gerit van Broekhoven begraven. Zij is een vreemde eend in de bijt.
Op 1 juli 1740 wordt Heijliger Brok begraven in de kapel, de echtgenoot van Anna van Iersel hiervoor genoemd. Stiefzoon van Jan Robben. Oom van Elias Robben
Een maand later Geertruij van Groenendaal, de weduwe van schoolmeester Jan Ophorst.
Op 11 december 1742 Joost van Iersel, broer van Anna, hiervoor genoemd.
In 1746 wordt Claas Verhagen begraven, schoonvader van Elisabeth, dochter van Heijliger Brocken en Anna van Iersel.
25 maart 1747 Lucia Robben, echtgenote van Peter van Heeswijk en dochter van Jan Robben en Joanna Bergmans. Nicht van Elias Robben
6 september 1748 Joanna Bergmans, weduwe van Jan Robben. Tante van Elias Robben
21 december 1750 kapelaan Frans Piggen begraven.
16 februari 1752 Johan Peter Regh (militair sergeant, protestant)
1 februari 1753 Marianna Robben, dochter van Jan en Jenneken Bergmans. Nicht van Elias
1 juni 1753, Maria van Rijswijk, echtgenote van Arnold Jan Robben zoon van Jan en Jenneken. Schoondochter van Jan Robben
2 januari 1754 Mara Peter Verhoeven, huisvrouw van Huijbert van Berkel. Eerder weduwe van Henrick Vermeer die eerst getrouwd was met Magdalena Bergmans, zuster van Jenneke. Schoonzus van Jan Robben
18 maart 1754 Peter Huijsmans, echtgenoot van Josina Jan van der Sterren. Josina was de broer van Adriaan die getrouwd was met Anna van Iersel, later hertrouwt met Heijliger Brocken.
29 april 1756 Willem van Grevenbroek, zoon van Heijliger van Grevenbroek en Maria Arnold Robben. Neef van Jan Robben
20 oktober 1756 Anneke van Iersel, weduwe van Heijliger Brok, stiefdochter van Jenneken en Jan Robben
11 november 1756 Arnoldus Robben, zoon van Jan en Jenneken
9 juli 1757 Stephanus Snelle (protestant)
5 november 1757 Adriaantje Adriaan van der Sterre, dochter van Adriaan en Anna van Iersel
6 november 1758 kapitein Abraham Verster (protestant)
8 april 1763 Wilhelmina Lamberdina Jan Robben, echtgenote van Michiel Pijnenburg, dochter van Jan en Jenneken
22 april 1763 Elisabeth Heijliger Brocken, echtgenote van Andreas Verhagen, dochter van Heijliger en Jenneken
27 april 1763 Anna Adriaan Schapendonk, echtgenote van Cornelis Cools
Oktober 1765 Adriaan Adriaan van Iersel, echtgenoot van Maria van Grevenbroek

1766 Elias Robben, pastoor
1770 Andries Verhagen, weduwnaar van Elisabeth Heijliger Brocken. Stiefschoonzoon van Jan Robben en Jenneke Bergmans.
1770 Antonij Adriaan van Iersel, broer van Adriaan echtgenoot van Maria van Grevenbroek.
8 april 1774 Gonda Smal, echtgenote van Christiaan Broeksmit (protestant)
27 december 1777 Christina van Baalen
29 december 1777 Maria van Grevenbroek, weduwe van Adriaan van Iersel, dochter van Heijliger van Grevenbroek en Maria Arnold Robben
10 april 1779 kind van Daniel Broeksmit (protestant)
5 juli 1779 Francijna Adriaan van Iersel (26 jaar), dochter van Adriaan van Iersel en Maria van Grevenbroek
24 februari 1780 Thomas van Baalen
20 november 1781 Christiaan Broeksmit (schoolmeester en koster, protestant)
19 oktober 1786 Joannes Watrin, pastoor

Bronnen

Archieven
Archief parochie St.-Lambertus, Memorialen
Regionaal Archief Tilburg:
- Notarieel archief van Oisterwijk
  Inv.nr. 71 f.37-41 en f.73; inv.nr. 74 f.223; inv.nr. 84 f.152; inv.nr. 90 f. 3 en f.65
- Dorpsbestuur van Udenhout
  Inv.nr. 132 en inv.nr. 141
- Notarieel archief van Udenhout
  Inv.nr 39 f.111 en inv.nr 40 f.72
- Dorpsbestuur van Oisterwijk
  Inv.nr. 438
- Archief schepenbank van Oisterwijk (verder specificeren)
  Inv.nr. 503 f.224v en inv.nr. 504 f.31

Brabants Historisch Informatie Centrum
- Kwartiersvergadering Oisterwijk 1592-1812

Erfgoed 's-Hertogenbosch
- Bosch protocol
  Inv.nr. 1732 f. 47-48 31 augustus 1735

Nationaal Archief
- 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv.nr. 12558.5

Uitgaven Erfgoedcentrum 't Schoor Udenhout-Biezenmortel
- Over de Unentse kerk (2003)
- Over de Unentse parochie (2006)
- De pastorie in de Kreitenmolenstraat – door Luud de Brouwer (nr 1, 2004)
- Aanvullingen "Over de Unentse parochie" – door Luud de Brouwer (nr 5, 2008)

Boek
L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel 3, 1872

Artikelen in tijdschrift De Kleine Meijerij
Jaargang 2 (1948-1949):
- Een boze pastoor - door Ferd. Smulders
- De kapel te Udenhout - door W. Mulder jr.

Jaargang 3 (1949-1950):
- De Rogpachten der Udenhoutse Kapel - door Ferd. Smulders
- De St. Lambrechtskapel in Udenhout - door F.W. Smulders

Jaargang 4 (1950-1951):
- De voorzanger en voorstander van Udenhout - door Ferd. Smulders

Jaargang 7 (1953-1954):
- De schuurkerken van Oisterwijk, Haaren en Udenhout - door Ferd. Smulders
- Kwezels of klopjes - door Ferd. Smulders
- De Udenhoutse kerk - door Ferd. Smulders
- De Udenhoutse kapel - door Ferd. Smulders

Jaargang 10 (1956-1957):
- Het oratorie van Udenhout - door Ferd. Smulders

Jaargang 14 (1960-1961):
- De kapel van Udenhout – door M. van Iersel

Jaargang 17 (1963-1964):
- Parochie Udenhout (10) – door Anton Fasel
- Udenhout als parochie voor de afscheiding van Oisterwijk – door C. Robben

Jaargang 18 (1965-1966):
- Over Elias Robben zielzorger en later eerste pastoor van Udenhout – door C. Robben
- De katholieke kerk van Udenhout vergroot – door W. de Bakker

Jaargang 19 (1966):
- De armenzorg te Udenhout en Berkel – door Anton Fasel
- Het afhoren der rekeningen van de katholieke kerk te Udenhout – door J.P. van de Voort

Jaargang 20 (1969):
- De stichtingsdatum van de Udenhoutse parochie – door J.P. van de Voort
- De persoon tegenover de pastoor van Udenhout – door J.P. van de Voort
- De afsplitsing van de Udenhoutse parochie – door W. de Bakker
- De inkomsten van de Udenhoutse parochie – door J.P. van de Voort
- Nogmaals de stichtingsdatum van de Udenhoutse parochie – door J.P. van de Voort
- Theodorus Hanewinckel, koster van Oisterwijk en de “costereele juren” in Udenhout – door J.P. van de Voort
- Morrende kerkzangers in Udenhout (1808) – door J.P. van de Voort
- Enige gegevens over de bouw en inrichting van de St.Lambertuskerk te Udenhout – door J.P. van de Voort
- Het ontstaan van de parochie – door Anton Fasel

Jaargang 30 (1979):
- Zo’n goeie pastoor – Getuigen a décharge voor pastoor Johan de Winter in 1704 – door de redactie

Jaargang 33 (1982):
- De Kruisstraat – I. De voorgeschiedenis – door W. de Bakker
- De parochiekerk van Udenhout tegenover de kapel aan de Kruisstraat – 2. De schuurkerk met omgeving – door W. de Bakker

Jaargang 34 (1983):
- De kapel te Udenhout; geschiedenis van de hervormden aldaar – door N.A. Becht

Jaargang 47 (1996):
- De Udenhoutse kapel, van stichting via nieuwbouw tot sloop – door Frans van Iersel

Bronnen van de foto’s
- De Sint-Geertrui abdij in de 17e eeuw (afbeelding uit Chorographia Sacra Brabantiae van Antonius Sanderus - 1659) Wikipedia
- Inschrijving doop Elias Robben, Regionaal Archief Tilburg, doop-, trouw- en begraafboeken Oisterwijk, inv.nr. 7 f.10
- Inschrijving begrafenis Elias Robben: Regionaal Archief Tilburg, doop-, trouw- en begraafboeken Udenhout inv.nr.6 f.19
- Handtekening Elias Robben: Regionaal Archief Tilburg, 851 Notariële archieven Oisterwijk, inv.nr. 71 f.40
- Handschrift doopboek Empel 1721, Erfgoed 's-Hertogenbosch, NL-HtSA Archiefnummer 0020 Doop-, trouw- en begraafboeken als retroacta van de registers van de burgerlijke stand van Empel en Meerwijk, 1686-1810, inv.nr. 1 f. 86
- Eerste doopboek Udenhout: Regionaal Archief Tilburg, doop-, trouw- en begraafboeken Udenhout, inv.nr. 1 f.1 Transcripties en vertaling in de tekst.
- Tekening van de voorgevel van de nieuwe kapel in Udenhout met uurwerk boven de ingang, 1789, Regionaal Archief Tilburg, 864 Dorpsbestuur van Udenhout, inv.nr. 133, f.5
- Afbeelding 1736 kapel en schuurkerk archief Bergen op Zoom, Archieven van de Raad en Rekenkamer van de Markiezen van Bergen op Zoom (boz – 0001, inv.nr. 2698A) kaart ARR-385a
- Kelk Cruijsstraetse kapel, Jan-Karel Vermulst Udenhout

Colofon

Samenstelling
Dit boek is tot stand gekomen onder eindverantwoordelijkheid van het Schrijversteam van Erfgoedcentrum ’t Schoor Udenhout - Biezenmortel, bestaande uit Luud de Brouwer, Lia Clement – Verhoeven, Jan Denissen, Kees van Kempen, André van der Lee, Tim Ravestein, Arjan Robben, Annie van Roessel – Kolen en Frank Scheffers.

Afbeeldingen
De foto’s in dit boek zijn hoofdzakelijk afkomstig uit het archief van de Johannes XXIII-parochie Sint-Lambertus Udenhout, het Regionaal Archief Tilburg en de collectie van Erfgoedcentrum ’t Schoor Udenhout - Biezenmortel. De samenstellers hebben hun uiterste best gedaan ten aanzien van beeldrechten en auteursrechten.

Lay-out en druk
De lay-out is verzorgd door Arjan Robben.
Het boek is gedrukt bij drukkerij ELKA-Sikkers Tilburg.

Oplage
125

Inhoudsopgave

	Hoofdstuk	Pagina
	Voorwoord	
1	Voorgeschiedenis **De stichting van een eigen kapel**	
2	De gelovigen krijgen weer onderdak **Een eigen (schuur)kerk**	
3	Schermutselingen met de pastoor van Oisterwijk **Een eigen priester**	
4	Langdurige strijd met de koster **Begraven in Udenhout**	
5	Oude rechten met voeten getreden **Udenhout betaalde de armen van Oisterwijk**	
6	Jan Willem Bergmans, Elias Brocken en Jan Robben **Eigenaren van de schuurkerken**	
7	Broer Elias Robben naar Udenhout gehaald **Jan Robben verbiedt de Oisterwijkse pastoor het “kerkehuis”**	
8	Pastoraat van 1722 tot 1765 **Elias Robben, eerste pastoor van Udenhout**	
	Bijlagen	
	Bronnen	
	Colofon	